

MASTERSCRIPTIE -
AUGUSTUS 2016

DE STATEN-GENERAAL EN DE GEWESTELIJKE STATEN: (ON)MACHT EN BEÏNVLOEDING.

*EEN ANALYSE VAN DE VERHOUDING TUSSEN DE GELDERSE LANDDAG EN
DE STATEN-GENERAAL IN DE PERIODE 1581-1584.*

Ellen Peters

Gewest Gelre in 1581

S3053067

Radboud Universiteit Nijmegen

Faculteit der Letteren

Master Actuele Geschiedenis

Begeleider: dr. D.D.R. Raeymaekers

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Probleemstelling	2
De werking van de Landdag en de Staten-Generaal	2
Gelre als casestudy	4
Een lacune in de wetenschap	5
Bronnen	7
Onderzoeksmethode	10
Hoofdstuk 1	
Gelre, de Staten-Generaal en diens wisselende soevereine vorst	11
Hoofdstuk 2	
Verschillende prioriteiten in een gezamenlijke strijd	16
Hoofdstuk 3	
Financiële belangen in een verdeelde eenheid	21
Conclusie	
Bevindingen aan de hand van de onderzoeksresultaten	26
Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	28
Literatuurlijst	
Boeken en artikelen	30
Websites	31
Bronnen	31

Noot: De afbeelding op het voorblad is uitgegeven door Lodovico Guiccardini. Deze cartograaf stond in de Nederlanden ook bekend onder de naam Lowijs Guicciardijn. De kaart verscheen in 1612 in de Atlas Beschrijvinghe van alle de Nederlanden. In de afbeelding is het noorden aan de links te zien. (bron: Oude Landkaarten, 'Gelderland en Zutfania 1581 Guiccardini' <http://www.oudelandkaarten.eu/wereldwijd/item/gelderland-en-zutfania-1581-guiccardini> [geraadpleegd op 13-10-2016]).

Inleiding

*‘...oftzysimpelijck met ganscher herten zonder simulatie endermetterwercke de gemeynesaecke van de Generale Staten willen assisteren ende helpen met raet, lijff ende goed als goede patriotten’.*¹

Met deze instructie werden de Gelderse afgevaardigden op pad gestuurd om de trouw en toewijding van hun gewest aan de Nederlandse Opstand in kaart te brengen. Het citaat is afkomstig uit een vergadering van de Staten-Generaal in 1580 en volgt op de mededeling dat de leden van deze bovengewestelijke vergadering ‘sichnaerder met malcanderen moeten verbinden’.² Er werd in deze onrustige periode van de Tachtigjarige Oorlog getwijfeld aan de Gelderse betrokkenheid bij de strijd tegen de Spanjaarden.³ Deze twijfels hadden wellicht hun wortels in de moeizame relatie die er tussen de Gelderse Staten en de Staten-Generaal was. De afgevaardigden uit het gewest kwamen te laat of zelfs helemaal niet opdagen bij vergaderingen. Als zij wel aanwezig waren, onthielden zij zich soms van stemming of waren zij niet bevoegd om namens Gelre de besluiten te nemen.⁴ Deze manier van handelingen van de Gelderse afgevaardigden droeg niet direct bij aan een soepele samenwerking met de bovengewestelijke vergadering van de Staten-Generaal. Voor hen en de overige gewesten in de Nederlanden bleek de eerste periode na de afzwering van de Spaanse een onduidelijke en chaotische tijd.

Probleemstelling

Deze vroege fase van staatsvorming in de vroegmoderne Republiek is een goed bestudeerd thema binnen de wetenschap. Over het proces van deze vorming en de totstandkoming van een nieuwe staat is al veel bekend, maar een aantal aspecten zijn onderbelicht gebleven in de literatuur. Dit onderzoek zal zich daarom richten op de verhouding tussen het politieke centrum en de gewesten in de periferie. Zoals later in de literatuurstudie nog aan bod zal komen, blijkt dat dit onderwerp nauwelijks naar voren komt in de standaardwerken over het thema. De relatie tussen beide gebieden had te lijden onder chaotische omstandigheden, vaak veroorzaakt door de staat van oorlog waarin het land verkeerde, waardoor er voor alle partijen veel onduidelijkheden bestonden. In de Nieuwe Tijd hebben zich een aantal situaties voorgedaan waar een centraal machtspersoon werd afgezworen en een soevereiniteitswisseling geforceerd werd. De relatie tussen politiek centrum en haar periferie werd vooral in deze periodes op de proef gesteld. Zo is er bijvoorbeeld de verhouding tussen de Staten-Generaal en de gewesten in de Nederlanden na het Plakkaat van Verlatinghe, en de situatie in Engeland rond 1688 nadat koning James II in de Glorious Revolution werd afgezet door het parlement. Waar het Engelse parlement zich richtte op Willem III als nieuw machtspersoon, was deze zoektocht in de Nederlanden minder succesvol. Nadat landvoogd Fillips II in juli 1581 was afgezworen, was de Staten-Generaal in eerste instantie op zoek naar een vervanger. Dit bleek echter geen eenvoudige taak, waardoor de machtsverdeling onduidelijk bleef voor de gewesten en het

¹ Nicolaas Japikse, *Resolutiën der Staten-Generaal. Van 1576 tot 1609* 14 dln. (’s Gravenhage, 1918) III: 171.

Geraadpleegd via Huygens ING

<<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/statengeneraal/#page=0&accessor=toc&view=homePane>>.

² Japikse, *Resolutiën III*, 170.

³ P.A.M. Geurts & A.E.M. Janssen, ‘Gelderland van 1566-1609’ in: J.J. Poelhekke e.a. (red.) *Geschiedenis van Gelderland 1492-1795 II* (Zutphen, 1975) 97-132, alhier 118.

⁴ Peet Theeuwen, ‘De Staten van Gelderland, 1581-1584’ in: Vereniging Gelre, *Bijdragen en mededelingen. Historisch Jaarboek voor Gelderland*, deel CV (Arnhem, 2014) 81-112, alhier 90.

bestuursorgaan zelf. Gedurende de zoektocht bleven de representatieve organen op zowel bovengewestelijk als regionaal actief en moest men zoeken naar de juiste rolverdeling tussen beide niveaus. Dit onderzoek zal zich richten op deze aftastende fase tussen de gewesten en de Staten-Generaal vanaf het Plakkaat van Verlatinghe. De Tachtigjarige Oorlog kende op dat moment een hoogtepunt waarbij de politieke crisis escaleerde door de afzetting van de landvoogd. Het was in deze fase nog onbepaald hoe de machtsverdeling eruit zou zien voor een bovengewestelijk bestuursorgaan dat aan verandering onderhevig was en de gewesten die van oudsher een grote mate van zelfstandigheid kenden.⁵ De vraagstelling van dit onderzoek zal zich focussen op hoe deze vroege fase van de Republiek verliep in de gewesten in de politieke periferie.

De werking van de Landdag en de Staten-Generaal

De analyse zal zich focussen op de Gelderse Landdag en haar communicatie en verhouding met de Staten-Generaal. De term 'landdag' is geen louter Gelders begrip, maar wordt internationaal toegepast zoals bijvoorbeeld in Duitsland. Er wordt aangenomen dat het begrip binnen de Gelderse context terug reikt tot de 14^e eeuw, waar men in eerste instantie spreekt over 'lantdachvar'.⁶ Het betekende een bijeenkomst van de standenvergadering van de verschillende kwartieren binnen Gelre, die al sinds de veertiende eeuw in werking was. De positie van de Landdag werd versterkt na het Traktaat van Venlo, dat op 12 september 1543 werd gesloten tussen keizer Karel V en de verschillende leden van het Gelders staatsbestel, namelijk de bannerheren, ridderschappen en de steden van de vier kwartieren.⁷ Deze afgevaardigden uit de kwartieren en hun steden vormden ook de Gelderse Staten, waarmee zij door de keizer in theorie werden erkend als vertegenwoordigers van de Gelderse bevolking.⁸ De kwartieren, zelfstandige gebieden binnen het gewest, kenden ook een eigen kwartiersvergadering en hadden elk een eigen hoofdstad. Zo was Nijmegen in het kwartier van Nijmegen de hoofdstad, Roermond voor het Overkwartier, Zutphen voor het graafschap Zutphen en Arnhem voor het kwartier van Veluwe. Zij regelden elk zoveel mogelijk hun interne zaken op bestuurlijk, financieel en rechterlijk gebied, wat in sommige gevallen problemen opleverde met het gewestelijk bestuur.⁹ Door de latere toevoeging aan het Habsburgse Rijk, behoorde Gelre tot de niet-patrimoniale gewesten. Hiermee wordt bedoeld dat het niet behoorde tot een aantal gewesten die onder de Bourgondische heer Filips de Goede in de vijftiende eeuw al belasting betaalde voor een Staten-Generaal.¹⁰ Pas in de zestiende eeuw werd het gewest onder Karel V bij de andere provincies in de Nederlanden gevoegd. Deze categorisering blijkt tot aan 1576 van belang, omdat Gelre hierdoor officieel geen zitting had in de Staten-Generaal. Pas toen de Staten van Brabant dan het gewest uitnodigde voor een eigenmachtig uitgeroepen bijeenkomst van de Staten-Generaal, trad Gelre toe tot de landelijke vergadering.¹¹ Het gewest hield zich echter vaak afzijdig van dit soort bijeenkomsten en moest vaak meerdere malen opgeroepen worden voordat het een delegatie met

⁵ Robert Fruin, *Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek* ('s-Gravenhage, 1901), 101.

⁶ Theeuwen, 'Staten', 83.

⁷ Frank Keverling Buisman, 'De Vrede en het Traktaat van Venlo (1543)', in: Frank Keverling Buisman, O. Moorman van Kappen en F.W.J. Scholten (red.), *Van hertogdom Gelre tot provincie Gelderland: hoofdstukken uit de geschiedenis van bestuur en bestuursinrichting van Gelderland* (Nijmegen, 1990) 65-72, alhier 65 en 66.

⁸ Theeuwen, 'Staten', 83.

⁹ Theeuwen, 'Staten', 85.

¹⁰ Universiteit Leiden, 'Tachtigjarige Oorlog, patrimoniale en niet-patrimoniale gewesten'

<<http://www.dutchrevolt.leiden.edu/dutch/begrippen/Pages/geschiedenis-patrimoniale%20gewesten.aspx>> [ge raadpleegd op 13-6-2016].

¹¹ Geurts & Janssen, 'Gelderland', 106.

afgevaardigden stuurde. Gelre probeerde zich enerzijds bewust buiten de chaos en de onrust van de Opstand te houden, maar had er anderzijds al zoveel last van in haar steden en platteland dat het gewestelijk isolement opgegeven moest worden.¹² Tijdens de eerder beschreven Nederlandse Opstand deden zich grote veranderingen voor in het gewestelijk bestuur na het Plakkaat van Verlatinghe. Hoewel de meeste gewesten nog in datzelfde jaar de Franse hertog van Anjou accepteerde als nieuwe landvoogd, hield Gelderland zich nog afzijdig.¹³

De verhouding tussen de kwartieren en de Landdag noemt historicus Fruin vergelijkbaar met de band tussen de Gelderse Staten en de Staten-Generaal.¹⁴ In eerste instantie bestond deze bovengewestelijke vergadering tussen afgevaardigden van de gewesten en vertegenwoordigden zij alleen hun eigen belangen.¹⁵ Zij kregen zeer nauwkeurige instructies mee van hun eigen Staten waarvan niet afgeweken mocht worden. Het zwaartepunt lag dus bij de gewestelijke Staten en niet bij de Staten-Generaal. Het initiatief voor de bijeenkomst was wel altijd afkomstig van de vorst en niet van de gewesten zelf. De Generale Staten hadden eerder een adviserende functie dan een wetgevende, en bleken in praktijk weinig zeggenschap te hebben.¹⁶ Deze gang van zaken hield stand tot 1579. In de aanloop naar de Verlatinghe kenden de Staten-Generaal zich bevoegdheden toe die traditiegetrouw alleen aan de landvoogd waren voorbehouden. Zo werd er over steeds meer onderwerpen besloten, zoals het werven en betalen van troepen, contacten met buitenlandse vorsten en het benoemen van hoge functionarissen.¹⁷ Er was in deze jaren echter nog geen intentie om de landvoogd voorgoed af te zweren. In 1579 werd de Unie van Utrecht ondertekend. Dit werd ook wel de Nadere Unie genoemd, een verbond van de noordelijke gewesten binnen het grotere geheel in de Nederlanden. Hierbij was dus ook nog geen sprake van een afscheiding van de landvoogd.¹⁸ Deze Unie, getekend door Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Gelre en de Ommelanden(Groningen), zou later tijdens de gekozen periode binnen dit onderzoek nog vaak model staan voor de besluiten die men nam.¹⁹ De Staten-Generaal bleek ook de autoriteit die ten grondslag lag aan het Plakkaat van Verlatinghe, het beginpunt van dit onderzoek. In eerste instantie zocht de Staten-Generaal een nieuwe soeverein vorst in de persoon van de hertog van Anjou uit het huis van Valois. Er waren wel een aantal eisen van de Staten-Generaal alvorens de hertog van Anjou geaccepteerd kon worden. Zo moest hij in eerste instantie boven alles het advies van de Prins van Oranje 'liefhebben, koesteren en volgen'. Ook zouden de privileges en de autoriteit van de Staten behouden moeten blijven en bleef het religieuze vraagstuk ook in handen van de landelijke vergadering.²⁰ Hoewel de landelijke vergadering op advies van Willem van Oranje deze stappen ondernam, bleven veel gewesten twijfelachtig over de beslissing.²¹ Nadat de verstandhouding met deze nieuwe kandidaat-vorst ernstig verzwakt was vanwege de bezetting van enkele steden door de hertog en hij kort daarna overleed, koos Willem van Oranje voor de hertogs broer als mogelijke

¹² Geurts & Janssen, 'Gelderland', 107.

¹³ Theeuwen, 'Staten', 84.

¹⁴ Fruin, *Staatsinstellingen*, 87.

¹⁵ C. van de Kieft, 'De Staten-Generaal in het Bourgondisch-Oostenrijkse tijdvak (1464-1555) in: S. J. FockemaAndrae & H. Hardenberg, *500 jaren Staten-Generaal in de Nederlanden* (Assen, 1964) 1-27, alhier 1-7.

¹⁶ Fruin, *Staatsinstellingen*, 101.

¹⁷ Kieft, 'Bourgondisch-Oostenrijkse tijdvak', 43.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ H.G. Koenigsberger, *Monarchies, States Generals and Parliaments. The Netherlands in the fifteenth and sixteenth centuries* (Cambridge, 2001) 293.

²⁰ Martin van Gelderen, *The political thought of the Dutch Revolt 1555-1590* (Cambridge, 1992) 172 en 173.

²¹ Koenigsberger, *Monarchies*, 304.

opvolger. Deze broer was de Franse koning Hendrik III en zou daarmee een machtige bondgenoot zijn tegen de Spanjaarden, maar hij sloot juist het verdrag van Joinville met Filips II waardoor dit onmogelijk werd.²² Direct na het overlijden van Willem van Oranje op 10 juli 1584 verzocht de Staten-Generaal aan alle leden van de Unie van Utrecht om afgezanten te sturen en onder andere over het landsbestuur te beslissen. Toen de zoektocht naar een andere kandidaat geen alternatief boden, werd er besloten tot de vorming van een Republiek.²³

Gelre als casestudy

Met behulp van een casestudy zal getracht worden een antwoord te formuleren op de eerder genoemde vraagstelling. Door te focussen op het Gelre kan er specifiek inzicht verkregen worden in de relatie die de Staten-Generaal had met de grotendeels autonome gewesten. Er gekozen voor Gelre omdat verwacht wordt dat dit een goede graadmeter zal zijn voor de overige gewesten. Wanneer er naar Holland of Zeeland gekeken wordt, zullen de verhoudingen waarschijnlijk vertekend zijn door het grote machtsaandeel in de Staten-Generaal. Gelre heeft echter wel meer aanzien dan andere gewesten, daar het van oudsher het enige hertogdom is binnen het gewestelijk verbond.²⁴ Doordat het gewest zich dus ongeveer in het midden van de rangorde bevindt, kunnen de bevindingen wellicht ook in bepaalde mate voor andere gewesten gelden. Er wordt gekeken naar welke resoluties van de Gelderse Landdag doorwerkten in de besluiten van de Staten-Generaal, en welke Gelderse beslissingen juist hun oorsprong vonden in de nationale vergadering. Om een bijdrage te leveren aan de stand van onderzoek omtrent de Gelderse Landdag, is gekozen voor een tijdsbepaling van een korte periode in de zestiende eeuw. Het betreft een analyse van de jaren 1581 tot en met 1584. Er is gekozen voor deze periode omdat deze bekend staat als een onrustige fase onder een wisselende soevereiniteit.²⁵ Zoals al eerder genoemd werd in juli 1581 de landvoogd Filips II afgezworen door een aantal gewesten, waaronder Gelre, door middel van het Plakkaat van Verlatinghe. Het jaartal 1584 is als eindpunt gekozen omdat in juni de hertog van Anjou kwam te overlijden. Hoewel er daarna nog verwoedde pogingen zijn gedaan door de Staten-Generaal om een andere kandidaat te vinden voor de functie van landvoogd, bleek Anjou de laatst geaccepteerde landvoogd door Gelre.²⁶ Het is daarom een interessante periode vanwege de verschoven machtsbalans en de omgang van beide vergaderingen hiermee. Omdat dit onderzoek geen vergelijkend karakter heeft van de situatie voor de Verlatinghe en die erna, zal de vergadering van de Landdag in juni 1581 als startpunt dienen voor dit onderzoek. Op deze manier wordt de nadruk gelegd op de situatie vanaf de Verlatinghe, daar de Landdag in juni al nadrukkelijk spreekt over afstand nemen van de Habsburgse vorst.

De analyse zal zich toespitsen op drie thema's waarover gesproken werd in beide vergaderingen. Om binnen de onderzoekskaders genoeg diepgang te kunnen bereiken, zijn de besproken onderwerpen ingekaderd. Er is gekozen voor een drie beleidsterreinen die allen binnen de bevoegdheden van zowel de Staten-Generaal als de Gelderse Staten horen. Ze gelden niet alleen als bevoegdheden

²² Geurts & Janssen, 'Gelderland', 123.

²³ H. Smitskamp, 'Van lotwissel en menigerlei geval (1555-1593), in: S.J. FockemaAndrae e.a. (red.) *500 jaren Staten-Generaal* (Assen, 1964) 28-63, alhier 62.

²⁴ Frank Keverling Buisman, 'De bestuurlijke organisatie van het gewest Gelre (1543-1795/1798', in: O. Moorman van Kappen en F.W.J. Scholten (red.) *Van hertogdom Gelre tot provincie Gelderland: hoofdstukken uit de geschiedenis van bestuur en bestuursinstellingen van Gelderland* (Nijmegen, 1990) 53-64, alhier 60.

²⁵ W. Jappe Alberts, '1543-1566' in: J.J. Poelhekke e.a. (red.), *Geschiedenis van Gelderland 1492-1795* (Zutphen, 1975) 79-128, alhier 119.

²⁶ Theeuwen, 'Staten', 82.

maar worden door andere historici ook tot de belangrijkste beleidsterreinen gerekend waarover de vergaderingen zich kunnen uitlaten.²⁷ Deze thema's zijn namelijk de houding ten opzichte van de landvoogd, krijgsbleid en de belasting. Het zal hierbij gaan om beslissingen die betrekking hebben op het landelijk beleid. Het eerste thema betreft de houding van Gelre en de Staten-Generaal tegenover de verschillende (kandidaat-) landsheren, waarover allerlei meningen bestonden. Het contact met deze personen werd voornamelijk gedaan door de Staten-Generaal maar aangezien het ook van groot belang was voor het gewest, wordt dit thema als eerste besproken in de analyse. Daarna zal binnen het thema oorlog voornamelijk gekeken worden naar de rekrutering en het (verplicht) beschikbaar stellen van troepen, de betaling hiervan en de omgang met Staatse troepen binnen de gewestelijke grenzen. In het deel belasting komt de besluitvorming omtrent het verhogen en verlagen ervan aan bod, evenals de inzet van het belastinggeld. Onder dit thema vallen ook de beslissingen over de contributies en heffingen ten behoeve van de Staten-Generaal, niet alleen de generale middelen oftewel de belasting op goederen. De methode die gehanteerd zal worden om deze onderwerpen te analyseren, wordt beschreven in een volgend onderdeel.

Een lacune in de wetenschap

De relatie tussen de Staten-Generaal en de verschillende gewesten in de jonge Republiek is geen onderwerp dat een groot onderzoeksveld beslaat. Het thema is lastig te plaatsen binnen de historiografie, omdat er nu eenmaal weinig over geschreven is. De specifieke band tussen de Staten-Generaal en het gewest Gelre is in het verlengde daarvan nog minder belicht in de wetenschap. Wanneer men al komt te spreken over deze thema's beslaat het debat in veel gevallen een andere periode, zoals de situatie tijdens de Bataafse Republiek of na de grondwetsherziening. Aan het vertrekpunt van dit onderzoek, het Plakkaat van Verlatinghe, is wel ruimschoots aandacht besteed. Er is echter een aantal historici die in algemene werken over de fase na dit afzweringsdocument terloops ingaan op het onderwerp. De auteurs zijn onder te verdelen in twee verschillende kampen, waarbij de ene groep stelt dat er geen noemenswaardige strubbelingen tussen beide autoriteiten plaatsvonden en andere historici juist stellen dat er wel degelijk sprake was van een moeizame band. Binnen de eerste categorie stelt bijvoorbeeld historicus Hendrik Smitskamp in zijn bijdrage aan het standaardwerk *500 jaren Staten-Generaal* dat de situatie tussen de gewesten en de Staten-Generaal eigenlijk paradoxaal is. De gewesten ervoeren de centralisatiepolitiek van de Bourgondische en Habsburgse vorsten als dwang die van bovenaf werd opgelegd. Vooral in de gebieden die pas recent onder hun gezag waren gebracht, zoals Gelre, bleek dit sterk te leven. Zij onderhandelden liever rechtstreeks met de centrale regering, om voor zichzelf gunstigere voorwaarden te bedingen. Het bleek echter dat de gewesten gezamenlijk een sterkere uitgangspositie hadden tegenover de vorst. Hierdoor kwam men tot het besef dat de vorming van een gemeenschappelijk front wellicht geen slechte keuze was.²⁸ Smitskamp stelt zich over de periode na 1580 de vraag of de Staten-Generaal de soevereine macht in handen hebben, of dat zij slechts een bijeenkomst is van de afgevaardigden van de soevereine gewesten. Voor de periode van dit onderzoek, 1581-1584, is deze vraag volgens de historicus nog niet direct problematisch, omdat er nog geen relevante strubbelingen waren op dit gebied. Ter wille van de gemeenschappelijke belangen waren de soevereine gewestelijke Staten overeengekomen om verschillende beleidsterreinen, zoals defensie, buitenlandse betrekkingen en

²⁷ Fruin, 'Staatsinstellingen', 164; Smitskamp, 'Lotwissel', 43; Wil van de Pas, *Tussen centraal en lokaal gezag. Bestuurlijke organisatie en financieel beheer in Gelre en Holland tijdens de Habsburgse periode* (Hilversum, 2004) 57-72, alhier 71 en 72.

²⁸ Smitskamp, 'Lotwissel', 30 en 31.

zorg voor benodigde geldmiddelen, onder te brengen bij de Staten-Generaal.²⁹ Smitskamp ziet in de verhouding tussen de landelijke en lokale autoriteiten dus weinig problematische situaties. Tenslotte hebben de gewesten een deel van de soevereiniteit vrijwillig afgedragen. Desalniettemin erkent de historicus in de vroege periode van onafhankelijkheid een hardnekkig gewestelijk particularisme dat de kracht van de Staten-Generaal verlamde.³⁰ Hij ziet dit als een oorzaak voor het mislukken van een coalitie van zeventien gewesten, de voorloper van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Ondanks dat er in deze Republiek een status quo werd bereikt tussen Staten-Generaal en gewesten, heeft de vergadering wel degelijk last gehad van (zuidelijke) weerstand. De politicoloog Jan van Deth stelt ook dat de verhouding tussen de Staten-Generaal en de gewesten in de Republiek gebaseerd was op wederzijdse acceptatie. Hij noemt dit het 'vleugellamme verbond van zeven kleine gewesten', dat wel in staat bleek te zijn om uit te groeien tot een wereld macht.³¹ De besluitvoering in de Staten-Generaal was namelijk zo opgebouwd dat ieder gewest het vetorecht had en verplicht was om bij iedere kwestie het standpunt van de eigen Staten te verdedigen. Het stemmen gebeurde ook in opdracht van de gewestelijke vergadering.

Toch zijn er ook historici uit het andere kamp die stellen dat de samenwerking niet zo harmonieus verliep als de hierboven genoemde auteurs beweren. Dit heeft vaak meer te maken met de praktische invulling van de Staten-Generaal dan met de theoretische grondslag waar bovenstaande auteurs zich voor het merendeel op beroepen. Zo stelt Frank Keverling Buisman in zijn bijdrage aan het boek 'Van hertogdom Gelre tot provincie Gelderland' dat het gewest, tot ongenoegen van Holland, een bijzondere plaats innam binnen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.³² Gelre was namelijk een (voormalig) hertogdom, waardoor het als eerste in rang stond, boven de graafschappen Holland en Zeeland. Hierdoor kwam het voorzitterschap van menig commissie en vertegenwoordiging van de Staten-Generaal in handen van de Geldersen.³³ Deze bijzondere positie viel niet in goede aarde bij de andere gewesten vanwege de grote verschillen in de financiële bijdrage aan de generaliteitskas. Waar Holland meer dan de helft van alle lasten op zich nam, betaalde Gelre slechts 5,5%.³⁴ Aangezien Holland het machtigste gewest was binnen de Staten-Generaal, droegen deze omstandigheden niet bij aan een soepele samenwerking met deze landelijke vergadering.³⁵ Ook historici P. Geurts en A. Janssen beschreven in hun gezamenlijke bijdrage in het standaardwerk 'De Geschiedenis van Gelderland' dat er vele situaties waren waarbij de samenwerking en verstandhouding tussen beide autoriteiten moeizaam verliep. Zo werd er door de Staten-Generaal speciaal iemand aangesteld om de Gelderse toewijding aan de Opstand te onderzoeken, zoals al werd gesteld in de inleiding van dit onderzoek. Ook in de kwestie rondom het accepteren van de hertog van Anjou als nieuwe soevereine vorst, bleek Gelre geen volgzzaam lid van de Staten-Generaal. Samen met enkele andere gewesten accepteerden de Gelderse Staten de nieuwe landheer pas een jaar nadat de landelijke vergadering dit deed.³⁶ Geurts en Janssen stellen ook dat Gelre streefde naar het behoud van de eigen autonomie. Om zich te weren tegen de

²⁹ Smitskamp, 'Lotwissel', 54.

³⁰ Smitskamp, 'Lotwissel', 45.

³¹ Jan W. van Deth & Jan C.P.M. Vis, *Regeren in Nederland. Het politieke en bestuurlijke bestel in vergelijkend perspectief* (Assen, 2003) 21 en 22.

³² Buisman, 'Gewest Gelre', 70.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Smitskamp, 'Lotwissel', 61 en 63.

³⁶ Geurts & Janssen, 'Gelderland', 122.

‘opdringende eisen uit het bolwerk van de Opstand’ zocht het gewest steun bij Utrecht en Overijssel, waar op een zelfde manier voor gewestelijke belangen geijverd werd.³⁷ De provinciale besturen stonden volgens deze historici dus wel degelijk in een aantal opzichten tegenover de Staten-Generaal en vonden elkaar in een coalitie om de gewestelijke soevereiniteit te behouden. De historicus Koenigsberger stelt ook dat in de gekozen periode veel sprake is van wantrouwen jegens andere gewesten, en met name Holland en Zeeland. Vanuit gewesten zoals Utrecht en Gelre werd vaak geprobeerd om initiatieven van deze provincies te blokkeren of te omzeilen. Gezien het gegeven dat Holland het machtigste gewest was binnen de vergadering, bestond er dus ook wel degelijk wantrouwen jegens de Staten-Generaal vanuit de overige gewesten.³⁸ Tekenend voor deze verhouding is het feit dat Overijssel, Utrecht en Gelre in 1584 voor een andere stadhouder kiezen dan Holland en Zeeland. Waar de drie gewesten in de periferie een voorkeur hadden voor Adolf van Nieuwenaar, kozen de twee machtigste gewesten voor Maurits. Dit betekende niet dat de gewesten onderling altijd op goede voet stonden met elkaar. Zo beschrijft historicus Mout in zijn werk over het Plakkaat van Verlatinghe, hoezeer de gewesten onderling verdeeld bleken. De belangrijkste reden hiervoor noemde hij echter niet de strijd tegen de Spanjaarden, maar de verschillende standpunten over religie. Gedurende de jaren voor het Plakkaat bleken de Nederlanden verdeeld tussen het protestantse staatsgezinde kamp en het katholieke Spaansgezinde kamp.³⁹ Hoewel na de creatie van de Unie van Atrecht en de Unie van Utrecht de zuidelijke overwegend katholieke gewesten al afstand hadden genomen van het voornamelijk protestante noorden, was deze beslissing voor Gelre niet vanzelfsprekend. Toetreding tot de Unie van Utrecht was geen unaniem besluit, maar tot stand gekomen door de goedkeuring per stad en kwartier. Het kwartier van Nijmegen en Arnhem tekende pas een maand na de rest van het gewest, toen de vijandelijke activiteiten hen hiertoe dwongen.⁴⁰ Gelre merkte dus ook intern de spanningen van een verdeeldheid die werd ingegeven door religie. Hoewel overige gewesten deze interne strubbelingen wellicht ook ervoeren, werd er toch gekozen om een deel van de zelfstandigheid af te staan aan de Staten-Generaal. Of dit noodgedwongen of geheel zelfstandig gebeurde is afhankelijk van de focus van de historicus. Het is namelijk interessant om te vermelden dat de auteurs die spreken over een vrijwillige soevereiniteitsoverdracht door de noordelijke gewesten aan de landelijke vergadering, vooral aan bod komen in de overzichtswerken die de Staten-Generaal als centraal thema hebben. De historici die spreken van een stroevere verhouding tussen Gelderse Staten en Generale Staten, stelden dit met name in literatuur waarbij Gelderland het belangrijkste onderwerp was.

Bronnen

Voor de analyse is gebruik gemaakt worden van een aantal bronnen die de besluiten in de Gelderse Landdag en de Staten-Generaal weergeeft. Er zijn verschillende recesboeken beschikbaar waarin de besluiten tijdens de Landdag zijn genotuleerd. Ieder kwartier hield zijn eigen administratie bij, zodat er in theorie meer boeken beschikbaar zijn voor dezelfde vergadering. De meest complete serie is in handen van het Gelders Archief. Andere boeken liggen verspreid in andere archieven, zoals stads- of familiearchieven.⁴¹ Deze recesboeken geven een inzicht in de besluiten, maar zijn geen notulen zoals ze nu geschreven worden. Het zijn aantekeningen van handelingen, aangevuld met een korte

³⁷ Geurts & Janssen, ‘Gelderland’, 110.

³⁸ Koenigsberger, *Monarchies*, 304-307.

³⁹ M.E.H.N. Mout, *Plakkaat van Verlatinge 1581* (’s-Gravenhage, 1979) 9-12.

⁴⁰ Geurts & Janssen, ‘Gelderland’, 117 en 118.

⁴¹ Theeuwen, ‘Staten’, 90.

toelichting. Er worden geen letterlijke verslagen gegeven, waarin duidelijk wordt wie wat gezegd heeft.⁴² De boeken lenen zich echter wel om het standpunt te bepalen van de Gelderse Staten ten aanzien van verschillende voorstellen of besluiten die in andere regeringen, zoals de Staten-Generaal, zijn geïnitieerd. Zoals de volgende specifieke omschrijving nog aan bod zal komen, is er vanaf 1582 gebruik gemaakt van een propositie in de Landdag, waardoor de voorstellen van bovenaf gestructureerd werden behandeld. Door dit duidelijke overzicht zijn de bronnen bruikbaar voor deze analyse. Op deze manier wordt namelijk de directe reactie van Gelre op de Staten-Generaal zichtbaar. Daarnaast is vaak ook aangegeven of het een verzoek, een voorstel, een besluit of een aanmaning van de bovengewestelijke vergadering betreft. Dit geeft ook inzicht in de communicatie vanuit de Generale Staten.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van gekopieerde versies van de recesboeken uit het kwartier Nijmegen. Deze bronnen, bewaard in het Gelders Archief, zijn waarschijnlijk vervaardigd in de 17^e of 18^e eeuw, maar hier wordt in de bron zelf geen uitsluitel over gegeven. Het is daarom ook onbekend of ze door dezelfde auteur zijn gekopieerd. De kopieën van 1581 en 1582 lijken hetzelfde handschrift te bevatten maar dit is niet met zekerheid te zeggen. 1583 en 1584 wijken hier in ieder geval van af. Inhoudelijk gezien bevatten de verschillende jaargangen dezelfde informatie. Ze zijn echter op een andere manier ingedeeld. De kopie van het recesboek van de Gelderse Landdag uit het jaar 1581 is geen omvangrijke bron. De informatie die wordt gegeven in de teksten is echter wel relatief duidelijk gestructureerd. De pagina's zijn ingedeeld in twee kolommen, waarbij de linkerkolom een samenvatting van het besluit bevat. De rechterkolom geeft een uitwerking van dit besluit en gaat dieper in op details. Ook zijn de recessen genummerd, wat het analyseren van de bron ten goede komt. De besluiten die gaan over oorlogszaken, belasting en/of de houding ten opzichte van de stadhouder of landvoogd zijn meegenomen in de analyse. Allereerst komen de recessen aan bod die in de Gelderse Landdag zijn behandeld en vervolgens terugkomen in de Staten-Generaal. De eerste en enige vergadering van de Landdag in 1582 heeft plaatsgevonden van 18 juni tot 2 juli met een omstreden verlenging van 4 tot 6 juli.⁴³ Het recesboek van dit jaar is anders opgebouwd dan die uit 1581. Het boek bestaat net als de voorgaande editie uit twee kolommen. In 1581 vormt de linkerkolom een samenvatting van het besluit genomen door de Landdag, met in de rechterkolom een verdere uitwerking van deze beslissing. In 1582 werd de Landdag die gehouden is van 18 juni tot 2 juli van dit jaar echter anders ingedeeld. Vanaf bladzijde 31 bevat de rechterkolom artikelen die afkomstig zijn van de Staten-Generaal en besproken moeten worden in de Landdag. Op basis van de resoluties van de nationale vergadering is het waarschijnlijk dat de artikelen in de Staten-Generaal besproken zijn op drie mei van dat jaar.⁴⁴ In de linkerkolom van de Gelderse recessen is de reactie van de Landdag op het betreffende voorstel genoteerd. Op deze manier wordt er in het boek ook direct duidelijk welke onderwerpen geïnitieerd zijn door de landelijke vergadering. Na het behandelen van de besluiten die te maken hebben met de Staten-Generaal, ging de Landdag op 5 juli verder met de bespreking van zaken met betrekking tot het gewest zelf. De Landdag begon vanaf dit moment steeds vaker te werken met deze zogenoemde propositie. Het was onderdeel van een

⁴² Theeuwen, 'Staten', 81 en 82.

⁴³ De steden en ridderschappen van de Kwartieren van Veluwe en Zutphen boycotten deze bijeenkomst vanwege meerdere geschillen: Theeuwen, 'Staten', 92.

⁴⁴ Huygens ING, *Landdagen en andere landelijke bijeenkomsten van Staten en steden in Gelre en Zutphen 1423-1584* http://resources.huygens.knaw.nl/statenstedengelderland/document_detail/513 [geraadpleegd op 26-5-2016].

verbeterslag die van de Landdag een meer geordend en sterker instituut moest maken. Door de propositie werd de vergadering beter voorbereid en kon er efficiënter gewerkt worden.⁴⁵ De eerste Landdag in 1583 die zaken bespreekt binnen de gekozen thema's en ten aanzien van het landelijk beleid, heeft plaatsgevonden van 18 mei tot 1 juni 1583. De eerste twee vergaderingen in dat jaar gaan vooral over gewestelijke zaken of landelijke zaken die geen betrekking hebben tot de thema's. Om deze redenen zijn deze bijeenkomsten dus niet meegenomen. De recessen uit mei laten net zoals in het voorgaande jaar een lijst met reacties zien vanuit de Gelderse Staten op landelijke voorstellen. Een verschil is echter dat in dit boek de voorstellen ontbreken. Daarnaast is deze lijst ook niet opgesteld door de Staten-Generaal maar door de vergadering van de leden van de Nadere Unie, oftewel de Unie van Utrecht (1579). Hoewel de onderwerpen waarover gesproken wordt wel gaan binnen de onderzoekskaders vallen, wordt het eerste deel van deze Landdag niet meegenomen in de analyse omdat het geen documenten van de Staten-Generaal betreft. In het jaar 1584 hebben er vier Landdagen plaatsgevonden, waarbij de eerste op 14 april en de hervatting hiervan op 18 tot 21 beide niet over landelijk beleid over de gekozen thema's spraken. Pas in de derde bijeenkomst, van 14 tot 18 mei, besprak de vergadering een viertal onderwerpen die naar voren waren gekomen in het voorstel van de Staten-Generaal. Deze onderwerpen betroffen als eerste de reconciliatie met de hertog van Anjou, ten tweede het besluit over de graaf van Meurs als stadhouder, ten derde de afgevaardigden voor de generale regering en als laatste sprak men over de contributies en de heffing van de middelen van consumptie.⁴⁶ De verzoening met de landvoogd en de laatste zaak over de belasting zijn betrokken bij dit onderzoek. Waar in eerdere jaartallen de exacte data van de resoluties niet bekend waren, daar werden de besluiten in dit jaar voor het eerst per bijeenkomst genoemd. Er kan daardoor met meer precisie vastgesteld worden wanneer een bepaald onderwerp is besproken en hoeft er niet meer verwezen te worden naar een gehele Landdag, verspreid over meerdere dagen.

Om de beïnvloeding van de Gelderse Staten in de Staten-Generaal te onderzoeken, worden de transcripties van de handelingen van de Staten-Generaal geraadpleegd. Hiervoor is de digitale versie van de eenentwintig delen uit de Rijks Geschiedkundige Publicatiën van de auteur Nicolaas Japikse in de serie *Resolutiën Staten-Generaal* gebruikt. In deze publicatie zijn de besluiten van de Staten-Generaal uit de periode 1576-1630 ontsloten voor historisch onderzoek. Het Huygens ING heeft deze werken gedigitaliseerd en ontsloten voor een groter publiek. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt worden van deel II (1580-1582) en III (1583-1584). Ook in deze bron is geen dialoog vermeld, maar betreft het alleen een weergave van de besluiten en handelingen. De auteur heeft de verslagen voorzien van achtergrondinformatie en geeft suggesties voor ander bronmateriaal. In deze bron is in veel gevallen het standpunt van de afzonderlijke gewesten weergegeven, alvorens er een besluit werd genomen over een onderwerp. De invloed van Gelre zou daarom mogelijk terug te lezen zijn in de teksten, omdat tijdens de bijeenkomst aandacht werd besteed aan de verklaring van ieder gewest.

⁴⁵ Theeuwen, 'Staten', 93.

⁴⁶ 1584, Arnhem, Gelders Archief, 0003 Staten van het Kwartier van Nijmegen en hun Gedeputeerden, 609, 6 en 7.

Onderzoeksmethode

In dit onderzoek zal er vanuit de Gelderse Staten gekeken worden naar de besluitvorming op beide niveau's. Als eerste zal daarom in kaart gebracht worden welke eerder genoemde thema's in de bronnen naar voren komen, en welke besluitvorming hierin van toepassing is. Zodra deze resoluties zijn gespecificeerd, worden deze thema's gezocht in de handelingen van de Staten-Generaal. De reden hiervoor is dat laatstgenoemde een bron is met een grotere omvang. De reden waarom er gekozen is voor een kleiner bronnencorpus, is dat de besluiten hierin makkelijker te vinden zijn dan in het uitgebreide bronmateriaal van de Generale Staten. In dit onderzoek wordt alleen gekeken naar de recessen die betrekking hebben op bovengewestelijke beleidsvoering in de Staten-Generaal. Een besluit wordt als zodanig gekenmerkt wanneer het besluit direct of indirect uitwerking heeft op bovengewestelijk niveau, bijvoorbeeld als dit letterlijk op deze manier wordt benoemd of wanneer meerdere gewesten bij het besluit zijn betrokken. Hoewel de besluiten van de Landdag op gewestelijk niveau ook veelal over de gekozen thema's gaan, zijn deze niet relevant voor de relatie met de Staten-Generaal. Zo gaan veel resoluties over interne belastingzaken of oorlogshandelingen binnen het gewest. Als indirect sprake is van opvolging van besluiten of voorstellen vanuit de Staten-Generaal, dan worden deze wel meegenomen in de analyse. Om de relatie tussen de twee autoriteiten beter te kunnen analyseren, worden alleen de onderwerpen meegenomen die verband hebben met de Staten-Generaal en/of de landvoogd. Hierbij wordt er ook gelet op de indirecte invloed van de Staten-Generaal op de Landdag, of vanuit het gewest op de landelijke vergadering; het hoeft dus niet expliciet vermeld te worden in de bron.

Wanneer er onderwerpen of besluiten zijn gevonden die in beide vergaderingen besproken worden, kan gekeken worden naar de oorsprong van de beïnvloeding. Werd er vanuit de Landdag iets geïnitieerd in de Staten-Generaal, of voerde de Landdag juist een besluit van de Staten-Generaal door? Op deze manier wordt per deelthema en besluit gekeken naar wie de initiatiefnemer en wie de uitvoerende partij is geweest en kan beoordeeld worden welke vergadering het meeste zeggenschap had. Daarna volgt de analyse van de houding van beide vergaderingen in een thematische opzet. Zo komt als eerste het thema 'houding ten opzichte van de landvoogd' aan bod, waarin er op chronologische wijze voorbeelden aangedragen worden van communicatie tussen beide Staten. Vervolgens zal het thema 'oorlog' op eenzelfde wijze worden behandeld en richt het laatste hoofdstuk zich op het thema 'belasting'. Uiteindelijk zal dan een conclusie volgen die de relatie tussen de Staten-Generaal en de Gelderse Landdag en de wederzijdse beïnvloeding bespreekt.

Het onderzoek probeert meer duidelijkheid te verschaffen over de relatie tussen een politiek centrum en haar periferie tijdens een machtswisseling of tijdens het ontbreken van een soevereine vorst in de vroegmoderne periode. Met deze casestudy over het gewest Gelre wordt getracht meer inzicht te krijgen over dergelijke fragiele relaties. De hoofdvraag focust zich daarom op de relatie en wisselwerking tussen beide bestuursinstellingen in de periode 1581 en 1584. Middels een analyse van de communicatie tussen de vergaderingen en de standpunten over bepaalde beleidskwesties en jegens elkaar zal getracht worden dit te bereiken.

Gelre, de Staten-Generaal en diens wisselende soevereine vorst

In dit hoofdstuk worden de besluiten, standpunten en initiatieven geanalyseerd omtrent het thema 'houding ten opzichte van de landvoogd'. Gedurende de periode 1581-1584 hebben zowel de Gelderse Staten als de Staten-Generaal meerdere malen gesproken over de steeds wisselende soevereiniteit. Verschillende landsheren werden benaderd om de positie van de afgezworen koning Filips II over te nemen. Er werd echter geen geschikte kandidaat gevonden die voor lange termijn aan de eisen van de Staten-Generaal en de verschillende gewesten kon voldoen. De discussie en onderhandelingen over dit thema werden op verschillende niveaus gevoerd en stonden niet los van elkaar. Beide vergaderingen hadden te maken met een wederzijdse beïnvloeding. In deze analyse zal gekeken worden in hoeverre de besluitvorming over het eerste thema van bovenaf doorsijpelde naar het gewestelijke bestuur. Hierbij wordt dus houding van het gewest ten opzichte van deze resoluties behandeld en zullen uiteindelijk ook de initiatieven vanuit het gewest richting de landelijke vergadering aan bod komen. Op deze manier wordt getracht de houding van Gelre tegenover de Staten-Generaal te typeren en moet duidelijk worden hoe de communicatie en wisselwerking tussen beide autoriteiten verliep.

De Gelderse Staten stemde in juni 1581 in met de verlating van de vorst en het overgaan op het officiële zegel van de Staten-Generaal. Het officiële besluit in de Staten-Generaal werd eigenlijk later genomen, namelijk in juli van ditzelfde jaar.⁴⁷ Het Gelderse besluit is echter een antwoord op eerdere besprekingen en vragen die vanuit de landelijke vergadering waren geïnitieerd. De Gelderse Landdag was echter wat terughoudend in het verzoek om de Spaanse koning al tot vijand te verklaren. Om 'zeeckere redenen' vond Gelre dit nog niet noodzakelijk (zie figuur 1). Hierin verzet Gelre zich tegen het voorstel van de Staten-Generaal.⁴⁸ De Landdag deed dit in oktober ook bij de propositie van Willem van Oranje om de hertog van Anjou als nieuwe landvoogd te accepteren.⁴⁹ Tijdens deze bijeenkomst werd ook meerdere malen gesproken over de voorwaarden die gesteld moesten worden aan een eventuele acceptatie. Deze moesten echter eerst met Utrecht en Overijssel overlegd worden.⁵⁰ De voorwaarden die Gelre eiste zijn hierbij niet benoemd. Op 1 november 1581 is te lezen dat de Landdag een commissie instelde om samen met kanselier Leoninus de voorwaarden te controleren die de acceptatie van de hertog van Anjou, in de recessen hertog van Alanzon, mogelijk maakten.⁵¹ Bij een volgende bijeenkomst op 29 november werd duidelijk dat de meeste leden van de Gelderse Staten voor de acceptatie van de hertog stemden maar dat een besluit wederom werd

⁴⁷ Japikse, *Resolutien* III, 292 t/m 295.

⁴⁸ 1581, Arnhem, Gelders Archief, 0003 Staten van het Kwartier van Nijmegen en hun Gedeputeerden, 606, 21-23.

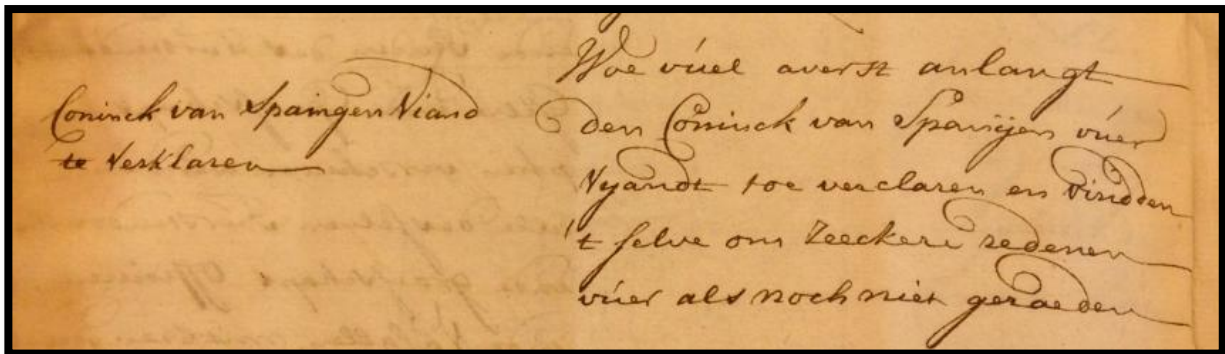
⁴⁹ 1581, 24.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Deze informatie was echter niet terug te vinden in het bekeken bronmateriaal maar kwam naar voren bij het naslagwerk van het Gelders Archief over deze stukken. Deze zijn gebaseerd op de originele documenten uit 1581, waar deze Landdag wel beschreven staat. De informatie is hierdoor wel betrouwbaar, maar ontbreekt dus in de gekopieerde bronnen waar dit onderzoek zich op richt. Gelders Archief, 'Gelderse Landdagrecessen 1581-1798'

<http://www.geldersarchief.nl/zoeken/?mivast=37&mizig=210&miadt=37&micode=1707&milang=nl&mizk_all=e=Gelderse%20Landdag&miview=inv2> [geraadpleegd op 15-06-2016].

uitgesteld.⁵² Uiteindelijk besloot de Landdag pas op 8 december 1581 voor de acceptatie van de nieuwe landvoogd.⁵³ Gelre beriep zich wel op de condities die zij zelf met de hertog hebben gesteld en de artikelen waarmee andere gewesten zich onder hem hebben geschaard. Wederom werden deze condities niet genoemd in de recessen van de vergadering. De negentiende eeuwse historicus J.H. Hofman vond deze voorwaarden wel in andere statuten. In zijn artikel is te lezen dat Gelre in de eerste conditie haar privileges en rechten wilde behouden, zoals die waren vastgesteld in het verdrag met Karel V in 1543. Daarna pleitte men onder andere voor het behoud van de gereformeerde religie, het verschoond blijven van extra belastingen en het behoud van rechtspraak binnen de landsgrenzen.⁵⁴ Zo blijkt dat de religieuze zaken ook een rol van betekenis speelden in de zaken omtrent de acceptatie van een nieuwe landvoogd.

Figuur 1. Besluit over koning van Spanje in Landdag.

(Bron: 1581, 24)

In 1582 krijgen de discussies over de landvoogd een vervolg. De acceptatie van de nieuwe landvoogd werd tijdens een bijeenkomst in Antwerpen door een speciale delegatie van Gelderse afgevaardigden en de hertog nogmaals bekrachtigd.⁵⁵ Deze delegatie had vooraf instructies meegekregen van de Gelderse Landdag waarin zij de opdracht hadden gekregen om de steun te onderschrijven. Tijdens de eerste en enige Landdag van dat jaar besprak de vergadering namelijk een rapport vanuit de Staten-Generaal over de aanstelling van de hertog van Anjou als landvoogd in Gelderland.⁵⁶ De Gelderse Staten besloot dat de afgevaardigden die naar Antwerpen vertrokken om te onderhandelen moesten zorgen dat het de koning van Frankrijk, de broer van Anjou, het verdrag tussen de twee partijen ook zou ratificeren. Ook moest de Franse koning de koning van Spanje al tot vijand verklaren voordat alle gewesten de hertog van Anjou als landvoogd geaccepteerd zouden hebben. In dit besluit wordt duidelijk dat Gelre in ruil voor de acceptatie van de landvoogd in het jaar daarvoor, nu een extra bekrachtiging van steun wilde. Deze steun van de Franse koning zou Gelre helpen in de strijd tegen de Spanjaarden, daar het gewest te lijden had onder de vijandelijke aanvallen. Daarnaast besprak de Gelderse Staten tijdens deze Landdag het voorstel van de Staten-Generaal om het oorlogsbeleid over te dragen aan de nieuwe landvoogd. Gelre steunde dit voorstel, maar wel onder voorwaarde dat de

⁵² 1581, 138.

⁵³ 1581, 160.

⁵⁴ J.H. Hofman, 'Gelderland en de hertog van Anjou', in: Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde VII (1872) 294-306, alhier 297-300.

⁵⁵ Geurts & Jansen, 'Gelderland', 122.

⁵⁶ 1582, Arnhem, Gelders Archief, 0003 Staten van het Kwartier van Nijmegen en hun Gedeputeerden, 607, 31 t/m 33.

hertog voor meer orde zou zorgen binnen de krijgsmacht.⁵⁷ In januari 1583 vond een gebeurtenis plaats waardoor de houding ten opzichte van de landvoogd wederom een discussiepunt werd. De Franse hertog, door Smitskamp omschreven als 'misgenoeg' en 'eierzuchtig', was van mening dat hij te weinig gezag had gekregen van de Nederlanden en op verzet en wantrouwen stuitte in zijn bestuur.⁵⁸ De pas geaccepteerde landvoogd probeerde daarom zijn positie te versterken door enkele steden in de Zuidelijke Nederlanden te bezetten. Deze actie zorgde ervoor dat het zeer moeilijk was om zijn macht als landvoogd van de Nederlanden in stand te houden.⁵⁹ Hoewel Willem van Oranje wist te bereiken dat de Staten niet definitief met Anjou zouden breken, bleek het thema wederom van belang tijdens bijeenkomsten van zowel de Gelderse Staten als de Staten-Generaal. Bij de Landdag van juli in hetzelfde jaar was er weer sprake van interactie tussen beide vergaderingen. Gelre reageerde tijdens deze bijeenkomst op het rapport-Van Westrum. Hierin stonden de 61 resoluties van de bijeenkomst van de Staten-Generaal in mei 1583, met name over de zaken rondom de hertog van Anjou. Vanwege het optreden van de hertog zouden de voorwaarden voor de acceptatie als landvoogd hernieuwd moeten worden. Gelre zou deze herziene voorwaarden alleen formuleren als alle andere gewesten Anjou al hadden aanvaard als landvoogd. Wanneer anderen zouden weigeren, zou er eerst overleg plaats moeten vinden tussen alle gebieden. Er werden tijdens de bespreking van het rapport niet alleen besluiten genomen die direct te maken hadden met de aanvaarding van de landvoogd, ook de financiën en het krijgsbeleid die indirect gevolgen ondervonden van de acceptatie kwamen aan bod. Deze zullen bij de volgende hoofdstukken ook aan bod komen. In het rapport-Van Westrum kwam naar voren dat de Staten-Generaal besloot dat eerder genomen resoluties omtrent de landelijke bezittingen en de financiële baten van de hertog onveranderd blijven.⁶⁰ Dit hield in dat Anjou onder andere een aantal gebieden uit Gelre tot zijn bezitting zou krijgen. De Landdag besloot in juli 1583 echter dat de financiële zaken in deze gebieden voorlopig nog onder toezicht van de Gelderse stadhouder zouden blijven staan, en niet over zouden gaan naar de hertog.⁶¹

De situatie veranderde in 1584. Tijdens de eerste Landdag van dit jaar kwam wederom de reconciliatie met François hertog van Anjou aan bod. Op 24 maart reageerde Gelre op de resolutie van de Staten-Generaal waarin werd voorgesteld dat de Generale Staten ad interim de taken van Anjou op zich nam, zolang er nog geen besluit was genomen over diens positie. Het gewest ging akkoord met het overnemen van meerdere taken door de landelijke vergadering.⁶² Op 5 april 1584 besprak de Staten-Generaal deze kwestie, waarbij het middels een brief de gewesten verzocht om nogmaals na te denken over de verzoening met de landvoogd.⁶³ Door de eerdere 'Franse Furie' van januari 1583 was de band met de Nederlanden nog steeds ernstig verzwakt. Met behulp van verschillende argumenten probeerde de centrale regering te pleiten voor een machtsherstel van de broer van de Franse koning. De steun van deze machtige broer zou zorgen voor een extra troef tegen de koning van Spanje omdat 'deselvevyantegeensaecke ter werelt meer en vreest dan de

⁵⁷ 1582, 40.

⁵⁸ Smitskamp, 'Lotwissel', 58 en 59.

⁵⁹ Smitskamp, 'Lotwissel', 58 en 59.

⁶⁰ Japikse, *Resolutien* IV, 17 en 18.

⁶¹ 1583, Arnhem, Gelders Archief, 0003 Staten van het Kwartier van Nijmegen en hun Gedeputeerden, 608, 146.

⁶² Ontbrak in de gebruikte bronnen. Wel gevonden in: Huygens ING, 'Landdagen en andere landelijke bijeenkomsten van Staten en steden in Gelre en Zutphen 1423-1584' http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/pdf/gelre/pdf/0800_001.pdf [geraadpleegd op 6-7-2016].

⁶³ Japikse, *Resolutien* IV, 463 en 464.

reconciliatie en de affcomste van de Franchoyzen'.⁶⁴ Ook Willem van Oranje, verzocht en bad tot de gewesten om het besluit van de Staten tot reconciliatie goed te keuren. Vanzelfsprekend zou dit gebeuren met het wederom accepteren van alle voorwaarden die de gewesten al eerder hadden gesteld aan de formele aanstelling van de landvoogd. De Gelderse Staten besloten daarna op 15 mei dat zij deze resolutie goedkeurden, hetzij op basis van enkele voorwaarden.⁶⁵ Hierbij werd onder andere het traktaat van Bordeaux aangehaald, het verdrag tussen de hertog en de Staten-Generaal waarmee de geünieerde gewesten werden overgedragen aan de nieuwe landvoogd.⁶⁶ Met name de voorwaarde dat Hendrik III als koning van Frankrijk de Spaanse koning weer tot zijn vijand zou verklaren was belangrijk. Echter, hiermee was de zaak nog niet afgedaan. De hertog van Anjou kwam op 10 juni van dit jaar te overlijden, waardoor het onderwerp een nieuwe wending kreeg. Tijdens de Generale Staten van 21 juni reageerde de vergadering op deze gebeurtenis. Aangezien Anjou 'van deserwerelt zoude ghescheyden zijn', werd het raadzaam geacht de reconciliatie voort te zetten met de Franse koning.⁶⁷ Het Spaanse geweld nam steeds meer toe, waardoor een machtige bondgenoot een verstandige keuze leek te zijn. De Staten stelden dat er een delegatie gedeputeerden naar Frankrijk gezonden moest worden om dit te bewerkstelligen. Gelre reageerde op dit voorstel tijdens de Landdag in september. Als eerste werden er twee 'bequame wel gequalificirde' personen gekozen om Gelre en Zutphen te vertegenwoordigen. Zij hadden de volledige commissie om te 'contrahiren', oftewel tot samspraak te komen.⁶⁸ Later in de vergadering werd besloten om drie gedeputeerden mee te sturen, vanwege de importantie van de besprekingen.⁶⁹ Wat betreft de voortzetting van reconciliatie met de Franse koning, besloot Gelre dat er een aantal voorwaarden gesteld moesten worden alvorens er acceptatie plaats zou vinden. Zo mocht Hendrik III geen verandering aanbrengen in de officiële gereformeerde religie, moesten privileges blijven bestaan zoals ze waren vastgelegd in het Tractaat met Karel V en moesten door de landvoogd aangestelde ambtenaren uit het gewest zelf komen.⁷⁰ Deze voorwaarden waren in de basis hetzelfde als de condities die gesteld werden in veel eerdere onderhandelingen, waaronder die met Anjou zelf of met andere landsheren.

Hoewel bovenstaande analyse de indruk wekt dat er binnen de beschikbare bronnen voornamelijk communicatie van bovenaf plaatsvond, zijn er ook voorbeelden van voorstellen die door Gelre in de Staten-Generaal geïnitieerd werden. In de recessen van de Landdag valt in deze gevallen te lezen dat men besloot tot het doen van een voorstel bij de eerstvolgende landelijke bijeenkomst. Binnen het thema 'houding ten opzichte van de landvoogd' is er echter geen enkel voorstel te lezen waarbij het initiatief bij Gelre lag. In de volgende hoofdstukken zullen de Gelderse verzoeken en voorstellen wel aan bod komen.

Concluderend lag binnen het thema houding ten opzichte van de landvoogd het initiatief dus vooral bij de Staten-Generaal. Dit is begrijpelijk als er vanuit gegaan wordt dat een landvoogd met name relevant was voor alle gewesten. Het contact met deze landvoogd werd ook vooral geregeld vanuit

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ 1584, Arnhem, Gelders Archief, 0003 Staten van het Kwartier van Nijmegen en hun Gedeputeerden, 609, 10 en 11.

⁶⁶ Nationaal Archief, 'Staten van Holland na 1572, het bruine kastje nr. 32'

<http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eadid/3.01.04.03/node/c01%3A16./open/c01:16.#c01:16>. [geraadpleegd op 22-05-2016].

⁶⁷ Japikse, *Resolutien*, 467.

⁶⁸ 1584, 41.

⁶⁹ 1584, 43 en 44.

⁷⁰ 1584, 45 en 46.

deze landelijke vergadering, en niet zozeer een-op-een met de gewesten. De voorwaarden en condities die Gelre vaak stelde aan acceptatie of reconciliatie werden steeds geformuleerd als reactie op een voorstel van de Staten-Generaal. Deze voorwaarden tonen wel aan dat Gelre, ondanks de afwezigheid van een directe band met de landvoogd, wel degelijk een eigen standpunt innam in deze kwestie. Het gewest kwam binnen een groter kader van provinciën op voor de eigen belangen en voegde zich niet zonder onderhandelingen achter het besluit van de Generale Staten. Deze betrokken houding kan wellicht verklaard worden uit het feit dat Gelre toch meer belang bij een centrale landvoogd had dan in eerste instantie werd gedacht. De afzonderlijke kwartieren kenden een grote mate van zelfstandigheid, met een eigen vergadering en eigen financiële middelen. Een gezamenlijke landvoogd zou een bindend element kunnen zijn tussen deze zelfstandige kwartieren. Na de afzwering van Filips II kwam dit belang bij een centrale macht op het spel te staan, waardoor Gelre zich alsnog betrokken toonde bij de zoektocht naar een nieuwe geschikte kandidaat.⁷¹ Hoewel er over het algemeen gezien geen grote strubbelingen waren in de relatie tussen beide Staten zoals de overzichtswerken in het wetenschappelijk debat beweerden, kunnen de vele voorwaarden en aanpassingen van voorstellen van de Landdag niet gezien worden als de handelingen van een volgbaar gewest. Binnen dit thema sluit deze conclusie vooral aan bij het wetenschappelijke standpunt van de historici die zich op een meer lokaal niveau bezighouden met de relatie tussen beide bestuursorganen. Er was namelijk geen sprake van een soepel verloop van de soevereiniteitsoverdracht, de gewestelijke belangen werden in de meeste gevallen niet vergeten en zelfs vooropgesteld. Pas wanneer een besluit omtrent het accepteren van een nieuwe landvoogd ook aansluiting vond bij de Gelderse eisen, stemde het gewest in met de initiatieven van de Staten-Generaal. Hoe de verhoudingen lagen omtrent het thema oorlog, wordt in het hiernavolgende hoofdstuk beschreven.

⁷¹ Van de Pas, 'De Gelderse', 59.

Verschillende prioriteiten in een gezamenlijke strijd

In de periode 1581-1584 was het thema oorlog een veelvoorkomend onderwerp binnen de vergaderingen op zowel gewestelijk als op bovengewestelijk niveau. Voor beide Staten waren er echter verschillende belangen die meespeelden in de discussie rondom de krijgsmacht en haar activiteiten. De Staten-Generaal had binnen dit thema vergaande bevoegdheden. Zo was de vergadering verantwoordelijk voor het werven en betalen van troepen, stelde het bevelhebbers aan en bedacht het een nieuw centraal regeringsorgaan, de Raad van Oorlog.⁷² Het waren vooral de bovengewestelijke belangen die de Generale Staten hiermee behartigde. Voor Gelre golden er andere prioriteiten, vooral gericht op lokale dreigingen en oorlogssituaties. In deze analyse komt naar voren in hoeverre Gelre zich voegde naar het oorlogsbeleid van de Staten-Generaal en of het gewest haar eigen prioriteiten op dit gebied onder de aandacht kon brengen in de bovengewestelijke vergadering.

De gewestelijke prioriteiten komen al in de eerste Landdag binnen dit onderzoek naar voren. Zo is in het reces van 23 juni 1581 als derde punt in de vergadering een verzoek te lezen, waarin de Gelderse Staten de nieuwe Landraad en Willem van Oranje vragen om zich in het gewest te vestigen, vanwege de ernstige dreiging van Spaanse troepen.⁷³ Hoewel dit in eerste instantie geen betrekking heeft op de Staten-Generaal, is het een illustratief voorbeeld voor de gewestelijke belangen die boven het bovengewestelijk verbond gesteld werden. Daarnaast zijn er meerdere verzoeken omtrent de krijgsmacht, maar binnen dit onderwerp is er in 1581 weinig specifiek gericht aan de Generale Staten. Gelre richtte zich in deze verzoeken vooral tot Willem van Oranje of trad het in overleg met andere gewesten. Zo is er bijvoorbeeld een verzoek aan de Staten van Holland om de garnizoenen in Gelre beter te betalen om het plunderen tegen te gaan en stelde de Gelderse Staten een plakkaat op tegen rovende soldaten.⁷⁴ Bij één punt binnen de recessen is niet duidelijk voor welke vergadering het verzoek bedoeld is. Het verzoek beschrijft hoe het Veluwe kwartier de aankomst van Engelse troepen meldde, en waarom zij hiervoor een financiële compensatie wilde ontvangen. Dit kon een verzoek van het kwartier aan de Gelderse Staten zijn, maar het is evengoed mogelijk dat dit verzoek door Gelre bij de Generale Staten ingediend moest worden.⁷⁵ Naast deze Gelderse initiatieven was er geen sprake van voorstellen omtrent dit onderwerp vanuit de Staten-Generaal waar de Landdag op kon reageren. Er was wel sprake van dit soort initiatieven in het volgende jaar. In 1582 vond er namelijk over dit onderwerp wel interactie plaats tussen beide vergaderingen en maakte Gelre haar prioriteiten kenbaar bij de Staten-Generaal. Het eerste besluit waarbij dit naar voren komt is in het vorige hoofdstuk ook al aan bod gekomen. Het gaat hierbij om het voorstel van de Generale Staten om de hertog van Anjou het kriegsbeleid in handen te geven. Gelre stemde hiermee in, op voorwaarde dat er meer orde binnen de troepen zou komen. Uit de verschillende verzoeken uit 1581 en deze voorwaarde blijkt dat Gelre te lijden had onder de plunderingen van zowel Staatse als vijandige soldaten en dit ook op bovengewestelijk niveau kenbaar wilde maken. Zo stelde Gelre in

⁷² Smitskamp, 'Lotwissel', 43.

⁷³ 1581, 16 en 17; Gelders Archief, 'Gelderse Landdagrecessen 1581-1798'

http://www.geldersarchief.nl/zoeken/?mivast=37&mizig=210&miadt=37&micode=1707&milang=nl&mizk_alle=Gelderse%20Landdag&miview=inv2? [geraadpleegd op 13-07-2016].

⁷⁴ 1581, 109 en 110.

⁷⁵ 1581, 159 en 160; Gelders Archief, 'Gelderse Landdagrecessen 1581-1798'

http://www.geldersarchief.nl/zoeken/?mivast=37&mizig=210&miadt=37&micode=1707&milang=nl&mizk_alle=Gelderse%20Landdag&miview=inv2? [geraadpleegd op 13-07-2016].

navolging van dit besluit ook een aantal voorwaarden aan het initiatief van de Staten-Generaal omde konvoien in handen te stellen van de hertog van Anjou. Zo wilde de Landdag dat de garnizoenen voor het konvooi betaald werden voordat zij door het gewest mochten trekken.⁷⁶ Deze voorwaarde werd waarschijnlijk ook gesteld om plunderingen te voorkomen. Naast deze prioriteit voor binnengewestelijke zaken, besloot het gewest ook over voorstellen van de Staten-Generaal over buitenlandse oorlogsbetrekkingen. Zo staat in het geschrift dat op 4 april 1582 is genoteerd dat Holland, Zeeland en Antwerpen de andere gewesten verzoeken om mee te betalen aan de oorlogssteun voor de koning van Portugal.⁷⁷ De Portugese vorst was net als de Nederlanden verwickeld in een conflict met Spanje, en deze gewesten en steden waren van mening dat financiële en materiële steun ook voordelig zou zijn voor hen.⁷⁸ Hoewel Gelre het belang van deze steun en de importantie voor de verzoekende gewesten begreep, voelde het gewest zich 'sohoichbeswaert' dat zij niet konden instemmen met dit verzoek. De voordelen van deze steun zouden voor Holland, Zeeland en Antwerpen groter zijn dan die voor Gelre, en daarom konden zij zich hier niet mee inlaten.⁷⁹ Naast deze reacties op voorstellen vanuit de Staten-Generaal, kwam Gelre zelf ook met initiatieven voor financiële compensatie voor oorlogsleed. Op 18 juni stelde de Landdag als voorwaarde aan de acceptatie van de hertog van Anjou dat de afrekening voor geleden schade door 'inlegherung, branschattungund anders' niet meer met de Generaliteit werd gedaan, maar met de gewesten en steden die de schade daadwerkelijk hadden geleden. Op deze manier moest de financiële compensatie voor oorlogsgeweld direct naar het getroffen gewest gaan, en werd het niet in een algemene kas gestort.⁸⁰ In de Resolutiën van Japikse is wel te lezen dat de Staten-Generaal in mei al verklaarde open te staan voor de punten die de gewesten nodig achtten voor de samenwerking met Anjou.⁸¹ Er is echter geen directe goedkeuring te vinden over het Gelderse verzoek voor de financiële compensatie.

Deze verzoeken om financiële steun voor oorlogszaken waren ook in 1583 aan de orde. Dit keer ging het echter niet om internationale ondersteuning, maar om bekostiging van het Staatse leger. Zo kwam de Staten-Generaal in mei met een voorstel waarin gewichtige oorlogszaken, zoals de financiering ervan, op een breed niveau geautoriseerd moesten worden. Dit hield in dat de afzonderlijke provincies zelf mochten bepalen op welke manier zij de benodigde gelden bijeen zouden krijgen.⁸² De Gelderse Staten stemde in met dit voorstel omdat zij van mening was dat Gelre het meeste gevaar liep in de oorlog. Zodoende werd onder andere besloten dat op iedere vet te mesten os een daalder belasting moest worden betaald. De opbrengst hiervan zou ten goede komen aan de bekostiging van het veldleger (zie figuur 3).⁸³ Dit zou net zoals voorgaande maatregelen ten bate van de Gelderse belangen zijn. Eerder in het onderzoek is het rapport-Van Westrum al naar voren gekomen, dat werd besproken tijdens de Landdag van juli 1583. Hierin kwamen ook verschillende krijgsoorlogszaken naar voren. Zo stelde de Generale Staten dat de besluiten over oorlogszaken overgenomen zouden worden door anderen, zolang de hertog van Anjou niet in functie

⁷⁶ 1581, 41 en 42.

⁷⁷ 1582, 48.

⁷⁸ Japikse, *Resolutien* III, 69.

⁷⁹ Ibidem.

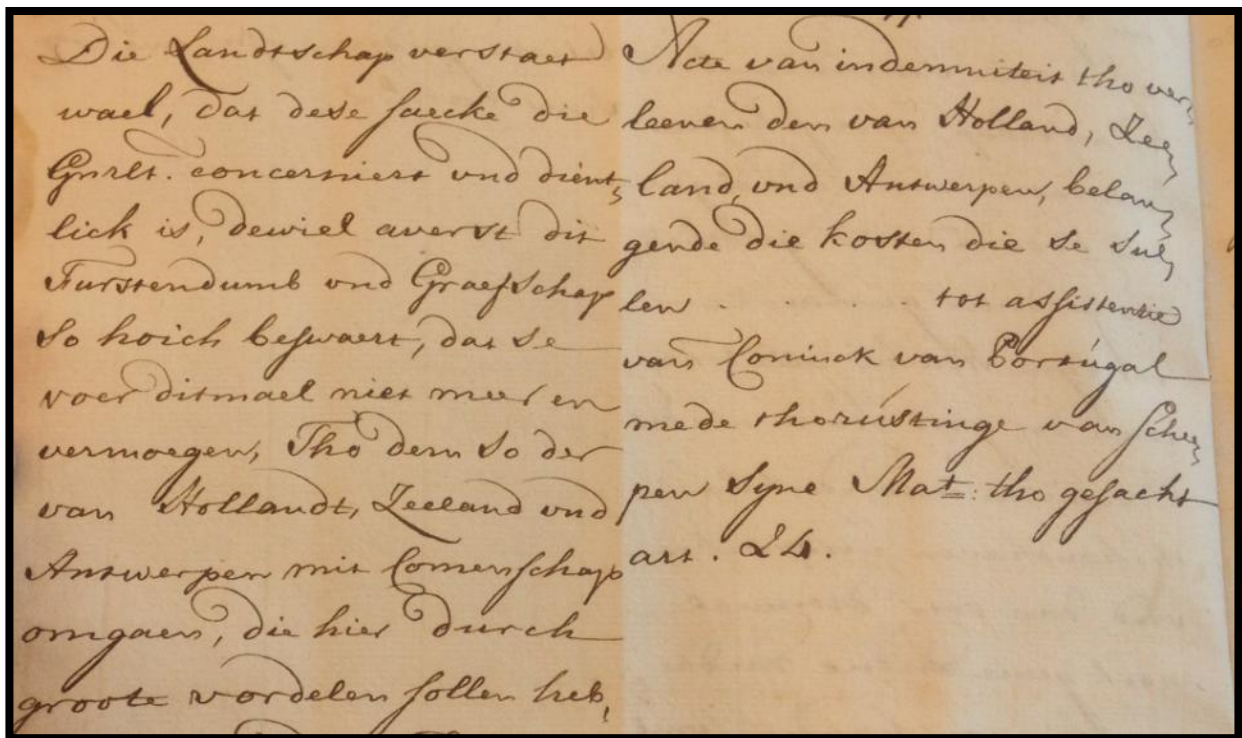
⁸⁰ 1582, 50 en 51.

⁸¹ Japikse, *Resolutien* III, 333.

⁸² Japikse, *Resolutien* IV, 11.

⁸³ 1583, 22.

is.⁸⁴ Gelre stemde met dit voorstel in door te stellen dat 'Sijn Excellentie' of anders andere personen aangedragen door de gewesten de 'macht sullen hebben van de beleijt van de oorloch'.⁸⁵ Daarnaast herhaalde de Staten-Generaal een verzoek uit 1582 waarin zij vroeg om een financiële bijdrage voor de steun aan de Portugese koning. Tijdens de Landdag in 1583 werd wederom besloten om geen steun te verlenen (zie figuur 2). Gelre had geen contract met Don Antonio, zoals andere steden en gewesten. Zodoende moesten deze partijen de schulden van dit contract dan ook dragen, zonder steun van andere gewesten.⁸⁶ Naast deze reacties van Gelre op besluiten van de Generale Staten, waren er ook initiatieven die vanuit Gelre werden gestart. Zo wilde de Landdag namens de gouverneur van Venlo een verzoek indienen bij de Staten-Generaal voor een sauvegarde.⁸⁷ Deze vrijgeleide zou degene die dit document in het bezit had, beschermen tegen plundering door Staatse soldaten.⁸⁸ Hiervoor waren echter voldoende geldmiddelen nodig, waarvoor ook een verzoek werd ingediend bij de Generale Staten. Wanneer men echter zoekt in de Resolutiën van Japikse, is dit verzoek niet terug te lezen. Hoewel er bijvoorbeeld in 1582 wel aanvragen voor sauvegarde vanuit de Staten van Overijssel zijn behandeld tijdens de vergadering, werd er over het voorgenomen verzoek van Gelre in zowel 1583 als 1584 niet gesproken.⁸⁹

**Figuur 2. De reactie van de Landdag op het verzoek om steun voor de Portugese koning.
 (Bron: 1582, 48)**

⁸⁴ Japikse, *Resolutien IV*, 299.

⁸⁵ 1583, 143.

⁸⁶ 1583, 148.

⁸⁷ 1583, 48.

⁸⁸ De Geïntegreerde Taalbank, 'Historische woordenboeken op het internet'

<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article_content&wdb=WNT&id=A013564> [geraadpleegd op 28-7-2016].

⁸⁹ Japikse, *Resolutien IV*, 401.

De communicatie tussen beide vergaderingen over het thema richtte zich niet alleen op verzoeken voor financiële compensatie of klachten over plunderende soldaten. Tijdens de eerste Gelderse Landdag in 1584 werd er een schrijven van de Staten-Generaal voorgelezen waarin prins Willem van Oranje het gewest waarschuwde voor een Spaanse aanval. Volgens de prins zouden de Spanjaarden een aantal belegeringen op Gelderse steden voorbereiden. Samen met de Staten-Generaal zou hij alles doen om dit tegen te houden, op voorwaarde dat Gelre ook hetgeen doen dat zij verschuldigd waren.⁹⁰ In de bron komt echter niet naar voren wat het gewest precies verschuldigd was aan de prins en de Staten-Generaal. Daarnaast werd tijdens deze vergadering een voorstel van de Generale Staten goedgekeurd waarin zij voorstelde dat de Raad van State, het adviesorgaan van de vorst of plaatsvervanger, geen inlegering van garnizoenen mocht laten plaatsvinden in een kwartier, zonder kennisgeving aan de stadhouder of regering van het betreffende gewest en haar toestemming hiervoor. De schade die de kwartieren leden onder de inlegering van Staatse troepen mochten zij inhouden van de verplichte betalingen aan de krijgskas.⁹¹ Hoewel de Gelderse Staten dit voorstel goedkeurde, bleek dat in september van dit jaar een herziening van dit voorstel moest plaatsvinden. Waar het initiatief in mei de bevoegdheden van de Raad van State betrof, daar wilde de Landdag in september eenzelfde beperking voor de Staten-Generaal realiseren. In de recessen van deze maand staat beschreven hoe de Landdag middels een brief een verzoek over wilde brengen aan de Staten-Generaal. Gelre wilde niet dat de Generale Staten zonder toestemming van de stadhouder Adolf graaf van Nieuwenaar contact zou zoeken met steden binnen het gewest over het krijgsbeleid. Daarnaast mocht de Staten-Generaal ook geen rechten verlenen voor inlegeringen, versterking of vermindering van garnizoenen, doortochten of verzamelplekken voor geworven soldaten (aenritzplaatsen) binnen Gelre.⁹² De opzet van dit initiatief vertoont overeenkomsten met een voorstel van de Staten-Generaal die eerder dit jaar werd gedaan, alleen betrof het een ander bovengewestelijk orgaan, namelijk de beperking van de macht van de Raad van State in Gelre. Tijdens dezelfde Landdag werd er een verzoek van de Gelderse Staten bij de kanselier ingediend om de Generale Staten aan te schrijven over het uitblijven van betaling van de troepen op de Veluwe.⁹³ Doordat deze 'maentsolts voer ruijterund knechten op Veluwen' nog niet betaald was, verwachtte de Landdag weer plunderingen. Beide initiatieven vanuit de Gelderse Staten zijn niet terug te lezen in de recessen van de Generale Staten vergaderingen volgens Japikse in de Resolutien.

In het vorige hoofdstuk kwam de houding ten opzichte van de landvoogd aan bod. Een bovengewestelijk thema waarbij een directe band met de nieuwe landvoogd niet direct noodzakelijk was, ondanks de belangen bij een bindend, centraal machtspersoon. Binnen dit thema had Gelre echter wel direct te maken met het krijgsbeleid van de Staten-Generaal, omdat een groot deel van het strijdtoneel zich binnen de grenzen van het gewest bevond.⁹⁴ Hierdoor had Gelre niet alleen te maken met de vijandige Spaanse troepen, maar moest het ook vele troepen van Staatse soldaten toestaan op eigen grond. De vele plunderingen en vernielingen maakten dat het gewest veel te lijden had onder deze garnizoenen, waardoor het bovengewestelijk oorlogsbeleid op een betrokken Gelderse houding kon rekenen. In de analyse komt deze last van plunderingen ook veelvuldig naar voren. Veel voorwaarden en verzoeken die werden ingediend hadden betrekking op de orde binnen de krijgsmacht. Door het tijdig betalen van de soldaten moest de onrust zo veel mogelijk beperkt

⁹⁰ 1584, 7.

⁹¹ 1584, 14.

⁹² 1583, 35 en 36.

⁹³ 1583, 34 en 35.

⁹⁴ Theeuwen, 'Staten', 92.

worden. De Landdag drong hier dan ook zo vaak mogelijk op aan. Ook wilde Gelre de controle behouden over de inlegeringen en doortochten van troepen binnen de gewestelijke grenzen. De bovengewestelijkemacht moest eerst toestemming vragen aan de stadhouder of de Gelderse Staten, alvorens er besluiten over dit onderwerp genomen konden worden. Dit gold voor zowel de adviserende Raad van State, als de beslissende Staten-Generaal. Daarnaast is ook de wantrouwende houding van Gelre tegenover Holland en Zeeland naar voren gekomen in de analyse, zoals Koenigsberger dit al eerder beschreef. Wanneer deze partijen om steun vroegen, voelde de Landdag zich niet geroepen om te helpen omdat de voordelen voor deze leidende gewesten groter was dan voor Gelre. Binnen dit thema is dan ook geen sprake van een gehoorzaam gewest dat zich voegde naar de belangen van de bovengewestelijke partij. Gelre wilde compensatie voor de geleden schade in de oorlog en liet dit merken door voorwaarden op te stellen voor de verzoeken van de Generale-Staten. Net als bij het vorige thema lagen die prioriteiten voornamelijk bij de situatie en de voordelen binnen het eigen gewest. Wanneer een heffing voor het krijgsbeleid wel voordelig zou zijn voor het gewest, werd er wel mee ingestemd. Desalniettemin zijn de initiatieven vanuit Gelre niet of nauwelijks terug te vinden in de resoluties van de Staten-Generaal volgens Japikse. Hoewel zij wel open stond voor condities en verzoeken vanuit de gewesten ter bevordering van de samenwerking met de hertog van Anjou, is er geen direct antwoord op het Gelderse voorstel binnen dit kader. De directe financiële compensatie die Gelre voorstelde, werd niet besproken in de daaropvolgende Staten-Generaal bijeenkomsten. In het volgende hoofdstuk zal aan bod komen of dit voor het thema belasting wel het geval is.

Financiële belangen in een verdeelde eenheid

Het thema belasting is van groot belang voor zowel de Generale Staten als de Landdag. Zowel oorlogszaken als besluiten omtrent het accepteren van een nieuwe landvoogd waren vaak ingegeven door financiële motieven. In het vorige hoofdstuk kwam al aan bod dat veel besluiten en verzoeken rond het krijgsbeleid te maken hadden met achterstallige betalingen of verhoging van bestaande penningen. In dit hoofdstuk zullen de overlappende besluiten alleen nog eens kort herhaald worden, maar worden ze wel meegenomen in de deelconclusie. Veel van de besluiten in de recessen van de Landdag betreffen interne zaken omtrent de belastingheffing of richten zich aan een ander bovengewestelijke bestuursorgaan, maar in een aantal gevallen is het besluit een reactie op of een verzoek aan de Generale Staten. Uiteindelijk zal er getracht worden meer duidelijkheid te verschaffen over de communicatie tussen de Gelderse Staten en de Staten-Generaal over dit thema.

In het hoofdstuk waarin het thema houding ten opzichte van de landvoogd werd besproken, kwam aan bod dat in juli 1581 de trouw aan Fillips II werd opgezegd door zowel de gewestelijke als de bovengewestelijke vergadering. Dit besluit had waarschijnlijk ook consequenties voor het financiële beleid in beide Staten. Tijdens de Landdag van juni 1581 werden een aantal interne condities gesteld aan een belastingverhogend besluit van de Generale Staten. De Gelderse Staten besloten wel om voor ieder kwartier de belastingen te verhogen tot een totaal van 20.000 gulden. De kwartieren stelde echter ook een aantal voorwaarden aan dit doorgevoerde besluit van de Gelderse Staten. Zo mochten zij in eerste instantie van deze contributie de garnizoenen betalen die nu in de steden en forten gelegerd waren. Daarnaast mochten de kwartieren ook de verloren inkomsten van de contributie aftrekken, die zij niet konden innen door vijandelijke bezetting van landerijen.⁹⁵ Dit was de reactie op een besluit van de Generale Staten over het opschroeven van de gewestelijke belastingen. Op deze manier moesten de gewesten volgens de Staten-Generaal alle mogelijke middelen inzetten om de gebieden te beschermen tegen de oorlog, de privileges te beschermen, gerechtigheid te doen aan de moorden en de vrijheid te bewaren.⁹⁶ Nu de afzwering van de Spaanse vorst definitief was, verwachtte men misschien meer aanvallen van de vijand. De middelen die ingezet werden zouden overeen moeten komen met de middelen die Holland en Zeeland al vanaf het begin van de oorlog beschikbaar stelden, zowel op financieel als op materieel gebied. Om tot deze gelijkheid te komen, zouden alle provincies inningen moeten doen die meer bedragen dan voorgaande belastingen, voor tenminste anderhalf jaar. Hoewel Gelre weliswaar instemde met dit besluit, werden er wel een aantal voorwaarden gesteld aan het betalen van de contributie. Zo pleitte Gelre dat zij van deze heffingen ook de garnizoenen mochten betalen die op dat moment in de steden en forten lagen. Daarnaast zou het verlies van de door de vijand bezette gebieden afgetrokken worden van de betalingen.⁹⁷ Door die voorwaarden te stellen probeerde het gewest de eindbestemming van het geld *wellicht* binnen de eigen grenzen te houden. Op deze manier trachtte Gelre de bijdrage aan de staatskas en de lasten zo laag mogelijk te houden. Het tweede besluit dat tijdens deze Landdag werd genomen en in eerste instantie in de Staten-Generaal besproken is, betreft het heffen van belasting op gebruiksgoederen. Deze heffingen worden ook wel generale middelen genoemd waarvan de

⁹⁵ 1581, 17; Gelders Archief, 'Gelderse Landdagrecessen 1581-1798'

http://www.geldersarchief.nl/zoeken/?mivast=37&mizig=210&miadt=37&micode=1707&milang=nl&mizk_alle=Gelderse%20Landdag&miview=inv2? [geraadpleegd op 13-07-2016].

⁹⁶ Japikse, *Resolutiën* III, 114.

⁹⁷ 1581, 17 en 18.

opbrengst werd gebruikt om de Generaliteit te betalen, de verschillende overheidsinstanties.⁹⁸ Er was onenigheid binnen de gewestelijke vergadering tussen de verschillende kwartieren en uiteindelijk werd er door zowel het kwartier Nijmegen als het Overkwartier op aangedrongen om in te stemmen met het verhogen van de generale middelen.⁹⁹ De uitkomst van deze discussie staat niet in de recessen vermeld, maar het laat wel de verdeeldheid tussen de kwartieren zien. Daarnaast bleek hieruit dat het resoluut doorvoeren van de besluiten van de bovengewestelijke vergadering geen vanzelfsprekendheid was. Dit wordt ondersteund door een voorbeeld van de Landdag in oktober van dit jaar. De Gelderse Staten keuren een voorstel van de Staten-Generaal af, waarin werd gevraagd om een verhoging van de belasting. Het gewest stelde dat 'oehreonvermoegentheid niet meer augmentieren (vermeerderen) kunnen'.¹⁰⁰ Zij weigerde daarom ook om heffing van drie stuivers op elke ton bier door te voeren.¹⁰¹ Vanuit Gelre zijn er ook enkele initiatieven opgesteld die voorgelegd moesten worden aan de Staten-Generaal. Deze komen naar voren in de recessen van de Landdag die plaatsvond van 23 oktober tot 8 november in 1581. Helaas betreft het hier de enige Landdag die niet is opgetekend in het bronnencorpus. Deze informatie is dus vastgesteld op basis van de inventarislijst van het archief en de achtergrondinformatie die zij hierbij gegeven hebben. In de inventarislijst is te lezen dat op 6 november werd besloten om een voorstel te doen aan de Staten-Generaal. Dit voorstel bestond uit twee aspecten en had betrekking op de belastingen en opbrengsten uit de konvooien. De Landdag stelde voor dat het de inkomsten van de in het gewest geheven konvooien kon behouden, maar wel zou besteden ten bate van de Republiek als geheel. Mocht dit niet mogelijk zijn, dan zou Holland zijn konvooigelden (net zoals Gelre) aan de Generaliteitskas af moeten staan en daarvan verantwoording afleggen in de aanwezigheid van de Gelderse afgevaardigden.¹⁰² Het voorstel is niet direct terug te vinden in de resoluties van de Staten-Generaal. Er is echter wel een reactie te lezen van de Gelderse gedeputeerden tijdens de vergadering van 31 maart 1582. Hierin stelden zij dat Gelderland tevreden is met het feit dat de konvooien gecontinueerd worden en dat 'egeengelt van de convoyenuuytvurgenoeembdefurstendoms ende graeffschapgaen'.¹⁰³ Hoewel er dus geen directe verwijzing naar het voorstel terug te vinden is, is uit deze woorden op te maken dat de konvooigelden inderdaad binnen het gewest bleven. Deze gelden werden daarnaast gebruikt ten bate van de Republiek doordat de gelden worden gebruikt om de oorlogsschepen over de Gelderse rivieren te betalen.

Vooralsnog was de houding van Gelre in 1581 ten opzichte van de Generale Staten over het onderwerp belasting niet direct welwillend te noemen. In 1582 bleef dit in eerste instantie onveranderd. In de analyse van 1581 werd al een besluit genoemd over een contributieverhoging ter besteding van het leger. Ook hier stelde Gelre een aantal voorwaarden aan alvorens het akkoord ging met de Generale Staten. Deze houding zette door in een voorstel van de Staten-Generaal om een

⁹⁸ Het Gelders Archief, *Gelderse Landdagsrecessen 1581-1789* <<http://www.geldersarchief.nl/zoeken/?mivast=37&mizig=210&miadt=37&miaet=1&micode=0003&minr=1852790&miview=inv2>> [geraadpleegd op 15-05-2016].

⁹⁹ 1581, 18 en 19.

¹⁰⁰ 1581, 102; Geïntegreerde Taalbank, 'Historische woordenboeken op internet' <<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=WNT&id=S004850&lemma=augmenteeren>> [geraadpleegd op 15-07-2016].

¹⁰¹ 1508, 102.

¹⁰² Gelders Archief, 'Gelderse Landdagsrecessen 1581-1798, Landdag 23 oktober-8november te Arnhem' <http://www.geldersarchief.nl/zoeken/?mivast=37&mizig=210&miadt=37&micode=1707&milang=nl&mizk_all e=Gelderse%20Landdag&miview=inv2#inv3t2> [geraadpleegd op 6-05-2019].

¹⁰³ Japikse, *Resolutien* III, 376.

‘Camer van Bede’ aan te stellen voor het innen van penningen, contributies en dergelijke. De Landdag stelde in juli echter dat de oprichting hiervan onnodig zou zijn vanwege de extra hoge kosten en wilde deze taken zelf uitvoeren.¹⁰⁴ Daarnaast besloot Gelre om niet zomaar in te stemmen met een ander voorstel van de bovengewestelijke vergadering. De Generale Staten wilde namelijk een toezegging voor een bedrag van drie miljoen gulden ten behoeve van het oprichten van een veldleger. De Landdag wilde hiermee wel akkoord gaan, maar stelde eerst een aantal voorwaarden op. Deze hielden in dat het bedrag inderdaad besteed zou worden aan een veldleger en het innen van de heffing zou in zes gelijke maanden gedaan mogen worden.¹⁰⁵ Vanuit Gelre werden geen initiatieven genomen om een verzoek in te dienen bij de Staten-Generaal.

Zoals eerder al naar voren kwam, bleek het rapport-Van Westrum leidend te zijn voor de Landdag in juli 1583. Ook binnen het onderwerp ‘belasting’, kwamen er veel verzoeken en besluiten vanuit de bovengewestelijke vergadering waar de Staten van Gelre over moesten beslissen. Voorafgaand aan de bespreking van het rapport werd op 8 juli een bericht van de Staten-Generaal voorgelezen door de kanselier, waarin de nadruk werd gelegd op het belang van de contributies. De financiële heffingen die tot dan toe nog niet waren betaald, zouden ten behoeve komen van het Staatse veldleger. De Staten-Generaal waarschuwde dat door wanbetaling ‘scheuringe des legers’ kon ontstaan.¹⁰⁶ Deze nadruk op belasting kwam ook naar voren in het rapport, waarin de bespreking van acceptatie van de hertog van Anjou eigenlijk het belangrijkste thema was. De onderwerpen bleken echter nauw verbonden met elkaar, aangezien in veel resoluties een financieel verzoek werd behandeld. In sommige gevallen waren de belastingsbesluiten gekoppeld aan het kriegsbeleid, zoals in het vorige hoofdstuk het verzoek om financiële steun voor de Portugese koning naar voren kwam. In het eerste verzoek van dit rapport binnen dit thema, vraagt de Staten-Generaal om het betalen van een aantal toegezegde contributies.¹⁰⁷ Gelre stelde dat zij deze alleen op vrijwillige basis hoefde te betalen en dat dit eerder op 4 december 1582 was goedgekeurd door de Generale Staten.¹⁰⁸ De Gelderse Staten stemde onder enkele voorwaarden wel in met een voorstel om een heffing in te stellen op onder andere zout, waarvan de opbrengst voor oorlogskosten gebruikt zou worden.¹⁰⁹ In het rapport dat bestaat uit 61 punten, gaan punt 46 tot en met punt 59 over verzoeken tot betaling voor allerlei zaken, zoals het meebetalen aan schulden van de Generaliteit of eigen schulden. Gelre weigerde in bijna alle gevallen om uiteenlopende redenen, maar in de meeste gevallen is het gewest van mening dat het gewest niet betrokken is bij een schuld of dat de specifieke achterstallige contributie reeds in 1576 betaald is, nog voor de Unie van Utrecht.¹¹⁰ Bij één schuld van de Generaliteit was de Landdag wel bereid om mee te betalen, en beriep zich op een toezegging uit 1582 van 835 gulden.¹¹¹ Ook tijdens de laatste Landdag van 1583 in december komen er een aantal verzoeken en voorstellen vanuit de Staten-Generaal die betrekking hebben op de financiën. De houding van het gewest is niet eenduidig te noemen en wisselde per voorstel. Zo werd een

¹⁰⁴ 1582, 35.

¹⁰⁵ 1582, 40 en 41.

¹⁰⁶ 1583, 29.

¹⁰⁷ Japikse, *Resolutien* IV, 13.

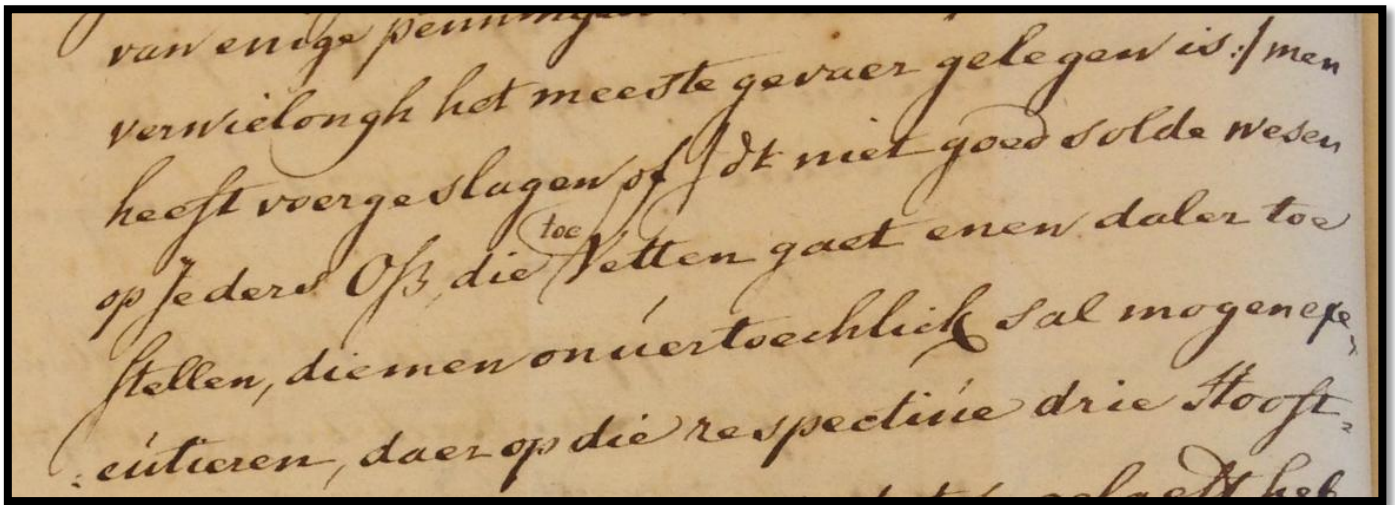
¹⁰⁸ 1583, 143.

¹⁰⁹ 1583, 144.

¹¹⁰ 1584, 149/151.

¹¹¹ 1584, 150.

eenmalige heffing goedgekeurd voor het betalen van een aantal garnizoenen wel goedgekeurd maar verzette Gelre zich tegen de vrijstelling van bepaalde heffingen op zout voor vissers.¹¹²

Figuur 3. Het besluit van de Landdag voor een heffing op iedere vet te mesten os.
(Bron: 1583, 22)

Voor het jaar 1584 is het gecompliceerder om de verhouding tussen Gelre en de Staten-Generaal te analyseren. Er zijn dit jaar wel drie Landdagen georganiseerd, maar het bronmateriaal over dit onderwerp is summier. Dit komt omdat veel besluiten wel over financiële, bovengewestelijke zaken gaan maar geen betrekking op de Staten-Generaal hebben. De Gelderse Staten richtten zich in deze gevallen op andere overkoepelende bestuursorganen zoals de Raad van State.¹¹³ Toch zijn er wel een aantal punten in de recessen die een teken geven van communicatie tussen beide vergaderingen over het onderwerp belasting. Gelre stelde bijvoorbeeld na een aanmaning van de Staten-Generaal dat de contributies van het gewest betaald zouden worden, maar pas nadat de eigen betalingen eerst waren gedaan. Het geld dat over zou blijven zou ten goede komen van de gemeenschap in de vorm van de te betalen contributies aan de Generaliteit.¹¹⁴ Daarnaast stemde de Landdag in met een verhoging van heffingen op konvoien naar Engeland en Frankrijk. De Gelderse afgezanten voor de Staten-Generaal werden belast met de taak om ook aan te dringen op eenzelfde verhoging voor konvoien naar Spanje.¹¹⁵

Het thema belasting bleek gedurende de analyse een veelvoorkomend onderwerp, daar het in veel gevallen onlosmakelijk verbonden was met de andere thema's binnen dit onderzoek. Voorstellen en verzoeken binnen het oorlogsbeleid waren vaak van financiële aard en de voordelen van het (opnieuw) accepteren van de landvoogd moesten in veel gevallen economisch zijn. In voorgaande hoofdstukken kwam al naar voren dat de houding van Gelre ten opzichte van de Staten-Generaal niet louter meewerkend was. Gezien de grote verbondenheid van de thema's is het daardoor niet verwonderlijk dat de eigen belangen ook bij dit financiële thema zwaarder wogen dan de bovengewestelijke prioriteiten. Heffingen op consumptiemiddelen werden in sommige gevallen nog wel doorgevoerd, maar directe contributies aan de Staten-Generaal kwamen moeilijk door de Gelderse Staten. Veelal werd beweerd dat deze betalingen al gedaan waren, of moest in eerste

¹¹² 1584, 170.

¹¹³ 1584, 10/14.

¹¹⁴ 1584, 14 en 15.

¹¹⁵ 1584, 15.

instantie het geld binnen het gewest besteed worden. Ook verzoeken van de Generale Staten om mee te betalen aan diens schulden, werden nauwelijks gehonoreerd door de Landdag. Doordat zij niet betrokken was geweest bij het contact met de schuldeisers, voelde de vergadering zich niet verantwoordelijk om de bovengewestelijke instelling te steunen bij de afbetaling, zoals het geval was met de steun voor de Portugese koning (zie figuur 3). Bij dit thema is er wel voor het eerst sprake van behandeling van een Gelders verzoek binnen de Staten-Generaal. Hoewel het voorstel niet letterlijk is besproken, kwam uit een reactie van Gelderse afgevaardigden in de Resolutien naar voren dat er blijkbaar is ingestemd met het verzoek om inkomsten uit konvooien binnen het gewest te houden. Er was dus een bepaalde mate van communicatie tussen beide vergadering op dit niveau, maar dit is te summier om een conclusie te trekken over invloed van de Gelderse Landdag op de Staten-Generaal. De samenwerking tussen Gelre en de bovengewestelijke vergadering bleek ook voor dit thema niet soepel verlopen. Hoewel uit de bronnen bleek dat de gewesten nog een grote mate van zelfstandigheid bezaten, stemde Gelre vooral in met de besluiten vanuit de Generale Staten die hier geen afbreuk aan deden. Wanneer er een voorstel kwam waarin Gelre zelf mocht bepalen welke maatregelen er nodig waren voor het betalen van een contributie, dan had de Landdag minder moeite om dit goed te keuren.

Conclusie

Bevindingen aan de hand van de onderzoeksresultaten

In dit onderzoek stond de wederzijdse beïnvloeding tussen de Gelderse Staten en de Generale Staten centraal. De focus lag op een drietal onderwerpen die behoorden tot de bevoegdheden van beide vergaderingen tijdens een onrustige en chaotische periode in zowel de Nederlandse als de Gelderse geschiedenis. Er is gekeken naar de mate van medewerking van het gewest in besluiten en voorstellen van de Staten-Generaal en in hoeverre provinciale verzoeken werden behandeld in de bovengewestelijke vergadering. Uiteindelijk had deze vraagstelling als doel om meer inzicht te krijgen in de relatie tussen het gewest Gelre en de Staten-Generaal en in het verlengde daarvan de relatie met de overige gewesten binnen de jonge Republiek. Op basis van deze casestudy zou er meer gezegd kunnen worden over de machtsverhoudingen tussen verschillende autoriteiten in het staatsvormingsproces. Dit proces was in sommige landen in de vroegmoderne periode aan verandering onderhevig, zodat een nieuwe machtsbalans gevonden moest worden.

Uit de analyse is gebleken dat de communicatie vanuit de Staten-Generaal richting de Landdag redelijk goed verliep. De officiële aanmaningen van de Generale Staten werden opgelezen voorafgaand aan de Landdag, er werden gestructureerde rapporten uitgebracht aan de Gelderse Staten en er waren afgevaardigden uit de bovengewestelijke instellingen aanwezig bij enkele gewestelijke vergaderingen. De besluiten en verzoeken van de Staten-Generaal werden gedurende de periode 1581-1584 steeds meer volgens een standaard propositie behandeld tijdens de Landdag. Hoewel het gebruik hiervan geen nieuw verschijnsel was en ook al voorkwam in de Habsburgse tijd, is het na 1580 steeds meer ingeburgerd in de vergaderstructuur. Dit kwam ook naar voren in de recesboeken, waarin de voorstellen van de Staten-Generaal steeds uitgebreider werden genotuleerd alvorens er een reactie werd gegeven. De verzoeken vanuit het gewest kwamen echter nauwelijks door in de bijeenkomsten van de Staten-Generaal. Gelderse afgevaardigden kwamen niet of nauwelijks naar voren met de verzoeken die tijdens de Landdag werden opgesteld. Slechts in twee gevallen is er een indirecte uitspraak te vinden in de Resoluties van Japikse die herleid kan worden tot het voorstel vanuit de Gelderse Staten. Het zou echter te ongenueanceerd zijn om naar aanleiding van deze bevindingen te stellen dat de Gelderse vergadering geen invloed kon uitoefenen op de Staten-Generaal. Zo kwamen de gewesten in de bijeenkomsten van de Generale Staten regelmatig aan het woord en waren er wel voorbeelden te vinden waarbij andere gewesten eenzelfde verzoek indienden dat werd besproken. Deze analyse heeft de focus alleen op de resoluties van de Staten-Generaal volgens Japikse gelegd, waardoor ander bronmateriaal van andere bovengewestelijke instellingen onzichtbaar is gebleven.

Naast de communicatie was ook de houding van Gelre tegenover de Staten-Generaal een onderdeel van de analyse. De meeste besluiten die in dit onderzoek zijn meegenomen werden niet direct goedgekeurd door de Gelderse Staten. In veel gevallen was er sprake van een groot aantal voorwaarden waaraan voldaan moest worden, alvorens men akkoord zou gaan met het voorstel van de Generale Staten. De Landdag zorgde er met deze condities voor dat de Gelderse belangen behartigd bleven in de Staten-Generaal en dat het gewest niet ondergeschikt werd gemaakt aan diens bovengewestelijke belangen. Hierdoor sluit de casus Gelre aan bij het lokaal georiënteerde kamp in het wetenschappelijk debat. De meer algemene overzichtswerken beweerden dat er weliswaar onenigheid was tussen de verschillende gewesten verenigd in de Staten-Generaal, maar

dat er geen noemenswaardige conflicten plaats hadden gevonden. De literatuur die zich op een meer lokaal niveau over de bestuursverandering buigt, merkt wel op dat de samenwerking niet vanzelfsprekend was. Gezien de vele voorwaarden die Gelre stelde aan voorstellen, de verzoeken om financiële bijdragen en de aanmaningen tot het betalen hiervan, kan gesteld worden dat de samenwerkingen inderdaad niet soepel verliepen. Bij de drie gekozen thema's bleek de macht die Gelre kon uitoefenen op de Staten-Generaal het meest aanwezig bij het oorlogs- en het belastingsthema. Binnen het oorlogsthema had Gelre bijvoorbeeld de mogelijkheden om voorstellen af te keuren of voorwaarden aan te stellen, zodat het gewest een eigen invulling van het beleid kon maken. Ook aan de besluiten rondom de belasting en contributie konden randvoorwaarden gesteld worden. Dit toont aan dat het gewest nog wel enigszins een autoriteitsbesef had en zich niet zomaar voegde naar de resoluties van de Staten-Generaal. Weliswaar heeft Gelre zich in eerste instantie verzet tegen de aanstelling van de hertog van Anjou als nieuwe landvoogd en ontbrak er een Gelderse delegatie bij diens inhuldiging, uiteindelijk heeft het gewest zich op dit gebied wel moeten voegen naar de wens van de meerderheid.¹¹⁶

Eerder werd al gesteld dat Gelre van oudsher een autonoom gewest was dat hoog in aanzien stond en pas relatief laat werd toegevoegd aan het Habsburgse statenverbond. Dit verklaart wellicht de enigszins egoïstische houding van het gewest in besluitvorming rondom de verschillende thema's. Gelre had wel degelijk belang bij een gezamenlijke landvoogd, maar het gewest wilde niet zonder een aantal duidelijke voorwaarden zijn aanstelling accepteren. Daarnaast had de Landdag ook te maken met vier zelfstandige kwartieren waardoor de interne besluitvorming in het gewest zelf niet optimaal en efficiënt was. De Gelderse Staten kon hierdoor niet altijd een eenduidig antwoord geven op de bovengewestelijke verzoeken. Tijdens Landdagen trokken de kwartieren zich namelijk veelal met hun eigen afgevaardigden terug om te overleggen over de propositie. Het was daardoor niet altijd eenvoudig om een duidelijk standpunt namens het gehele gewest te communiceren naar de Staten-Generaal. In deze gevallen was er ook geen gemeenschappelijk Gelders belang, maar lagen de interne prioriteiten ook verdeeld.

Wanneer deze bevindingen ingezet worden om een antwoord te vinden op de algemene vraagstelling over de Staten-Generaal en haar relatie met alle gewesten in de vroege fase van de Republiek, kunnen er wellicht zaken beschreven worden die voor meerdere gewesten golden. Zo was er binnen het thema houding ten opzichte van de landvoogd een samenwerking tussen Gelre, Utrecht en Overijssel. De Staten van deze gewesten hadden overleg over de te stellen voorwaarden en controleerden elkaars standpunten voordat er een besluit werd genomen. Binnen dit thema kan dus gezegd worden dat de moeilijke houding van Gelre ook voor deze twee gewesten van toepassing was. Ook het thema oorlog kende zulke samenwerkingen tussen Gelre en bijvoorbeeld Brabant. Voor Holland en Zeeland zou deze doorwerking niet gelden. Hun relatie met de Staten-Generaal is waarschijnlijk van een andere aard, doordat de belangen veelal verstrengeld zijn. Voor de verhouding met de overige gewesten geldt dat de communicatie en de houding ten opzichte van elkaar te lijden hadden onder het gewestelijk particularisme, zoals Smitskamp dit eerder in het onderzoek al noemde. Interne belangen waren voor een gewest vaak belangrijke drijfveren om anders te besluiten dan de Staten-Generaal, of condities te stellen aan de voorstellen die zij indiende. Het is waarschijnlijk dat meerdere staatsvormingsprocessen in de vroegmoderne periode te maken hebben gehad met dit gewestelijk particularisme, waarbij gebieden binnen een jonge of reeds bestaande

¹¹⁶ Geurts & Jansen, 'Gelderland', 122.

staat afwijkende belangen nastreven dan het algemene belang. Vooral crisissituaties zoals oorlogen kunnen deze eigen prioriteiten versterken. Het is mogelijk dat deze gebieden elkaar vonden in gezamenlijke belangen tegen de Staten-Generaal, maar weken deze onderling van elkaar af omdat ieder voor zich het eigen gewest voorop stelde. Hoewel dit in vroege fase van de Republiek niet heeft geleid tot grote escalaties, is het wel een oorzaak geweest voor een moeizame verhouding tussen het politiek centrum in de vorm van een Staten-Generaal en de overige gewesten.

Mogelijkheden voor vervolgonderzoek.

Door het bronnencorpus zo consequent mogelijk af te bakenen, is getracht een gestructureerde en diepgaande analyse tot stand te laten komen. Dit biedt echter ruimte voor vervolgonderzoek in de toekomst. Om meer inzicht te krijgen in de interne verdeling van het gewest, is het in eerste instantie een suggestie om de recesboeken van de overige kwartieren te analyseren. In de regesten op de website van het Gelders Archief wordt aangegeven dat recesboeken van verschillende kwartieren uiteenlopende beschrijvingen geven. Gezien de grote mate van zelfstandigheid die deze kwartieren genoten, is dit wellicht een methode om het interne bestuur van Gelre beter in kaart te brengen. Voor een eventueel vervolgonderzoek is het daarnaast interessant om het bronmateriaal te analyseren dat in dit onderzoek niet aan bod is gekomen om een bredere steekproef te hanteren. Persoonlijke correspondentie van de kanselier Leoninus of andere Gelderse afgevaardigden in de Staten-Generaal, officiële documenten van andere overheidsinstellingen of bronnen die het contact met Willem van Oranje weergeven kunnen mogelijkheden zijn om de communicatie tussen beide vergaderingen beter in beeld te brengen. Hierdoor zou deze casusanalyse uitgebreid kunnen worden zodat Gelderse verzoeken in deze bronnen wellicht wel naar voren komen. Uit het onderzoek is namelijk gebleken dat de gewesten niet volledig buitenspel stonden in de bijeenkomsten van de Staten-Generaal. Er was alleen geen sprake van directe beïnvloeding. Extra verdieping in de inzichten kan wellicht verkregen worden door niet alleen de besluiten over het bovengewestelijk beleid in de Landdag mee te nemen in het bronnencorpus. De interne besluiten aangaande de drie thema's kunnen verhelderende of verdiepende inzichten geven over de gewestelijke politieke situatie. Om dit onderzoek juist in een breder kader te zetten, is het aan te raden om de relatie tussen de Staten-Generaal en andere gewesten te onderzoeken. Dit zal een meer compleet beeld geven dan alleen de focus op de Staten-Generaal en Gelre. In het wetenschappelijke debat kwam naar voren dat niet alleen Gelre een moeizame verhouding had met de bovengewestelijke vergadering. Ook andere gewesten hadden hun eigen belangen en prioriteiten die niet altijd in overeenstemming waren met het beleid van de Generale Staten. Zo kwam in het bronmateriaal de samenwerking van Gelre met Overijssel en Utrecht naar voren, waardoor casestudys naar deze gewesten dit onderzoek naar Gelre wellicht versterken, ondersteunen of verbeteren. Het is daarbij wellicht interessant om de verhouding tussen de Staten-Generaal en Zeeland of Holland te vergelijken met de relatie die de gewesten in de periferie met de vergadering hadden. De kustgewesten werden beschouwd als de meest invloedrijke provincies waardoor hun band met de Generale Staten wellicht anders is opgebouwd. Een waardevolle toevoeging kan gedaan worden door ook het religieuze element te betrekken bij dit vervolgonderzoek gericht op gewestelijke verhoudingen. In de literatuurstudie kwam naar voren dat dit een belangrijke oorzaak was voor strubbelingen tussen de gewesten en de bovengewestelijke autoriteiten maar ook voor het interne bestuur. Door aandacht te besteden aan de geloofsovertuiging die ten grondslag lag aan de Staten of de spanningen die deze overtuiging veroorzaakte, kan er wellicht een aanvullende verklaring gevonden worden voor de stroeve verhouding tussen de autoriteiten. Om dit aan te vullen zou een onderzoek naar de communicatie en

verhouding tussen beide regeringen in een latere periode in de Republiek extra inzichten geven over het verloop van deze relatie. Dit onderzoek heeft een te korte tijdsperiode geanalyseerd om hier generaliserende uitspraken over te kunnen doen.

Door de herinnering aan een grote mate van zelfstandigheid en de moeilijkheid van de verdeelde kwartieren, was het voor Gelre niet eenvoudig om zich als eenheid sterk te laten gelden in de Staten-Generaal. Dit resulteerde in de Landdag vaak in besluiten waarbij de gewestelijke belangen voorop werd gesteld. Ondanks de soevereiniteitsafdracht aan de Generale-Statens voor een aantal beleidsgebieden, was de welwillendheid om deze resoluties te honoreren niet altijd aanwezig. Niet alleen de bovengewestelijke vergadering was zoekende naar haar machtspositie binnen het veranderende politieke landschap, ook Gelre moest haar rol binnen deze nieuwe structuur nog vinden. Desalniettemin werd er door het stellen van vele voorwaarden getracht om alsnog tegemoet te komen aan de belangen die de Staten-Generaal het belangrijkste achtte, zonder de interne prioriteiten uit het oog te verliezen. Tenslotte, de weg naar het vinden van een nieuwe politieke machtsbalans was met name een zoektocht die beide autoriteiten niet zonder elkaar konden voltooien.

Literatuurlijst

Boeken en artikelen

C. van de Kieft, 'De Staten-Generaal in het Bourgondisch-Oostenrijkse tijdvak (1464-1555) in: S. J. FockemaAndreae & H. Hardenberg, *500 jaren Staten-Generaal in de Nederlanden* (Assen, 1964) 1-27.

Frank Keverling Buisman, 'De Vrede en het Tractaat van Venlo (1543)', in: Frank Keverling Buisman, O. Moorman van Kappen en F.W.J. Scholten (red.), *Van hertogdom Gelre tot provincie Gelderland: hoofdstukken uit de geschiedenis van bestuur en bestuursinrichting van Gelderland* (Nijmegen, 1990) 65-72.

Frank Keverling Buisman, 'De bestuurlijke organisatie van het gewest Gelre (1543-1795/1798', in: O. Moorman van Kappen en F.W.J. Scholten (red.) *Van hertogdom Gelre tot provincie Gelderland: hoofdstukken uit de geschiedenis van bestuur en bestuursinstellingen van Gelderland* (Nijmegen, 1990) 53-64.

H.G. Koenigsberger, *Monarchies, States Generals and Parliaments. The Netherlands in the fifteenth and sixteenth centuries* (Cambridge, 2001).

H. Smitskamp, 'Van lotwissel en menigerlei geval (1555-1593), in: S.J. FockemaAndreae e.a. (red.) *500 jaren Staten-Generaal* (Assen, 1964) 28-63.

Jan W. van Deth & Jan C.P.M. Vis, *Regeren in Nederland. Het politieke en bestuurlijke bestel in vergelijkend perspectief* (Assen, 2003).

Martin van Gelderen, *The political thought of the Dutch Revolt 1555-1590* (Cambridge, 1992).

M.E.H.N. Mout, *Plakkaat van Verlatinge 1581* ('s-Gravenhage, 1979).

P.A.M. Geurts & A.E.M. Janssen, 'Gelderland van 1566-1609' in: P.J. Meij e.a (red.) *Geschiedenis van Gelderland 1492-1795 II* (Zutphen, 1975) 97-131.

Peet Theeuwen, 'De Staten van Gelderland, 1581-1584', *Bijdragen en Mededeelingen Gelredeel CV* (2014) 81-112.

Robert Fruin, *Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek* ('s-Gravenhage, 1901).

S. J. FockemaAndreae & H. Hardenberg, *500 jaren Staten-Generaal in de Nederlanden* (Assen, 1964).

W. Jappe Alberts, '1543-1566' in: J.J. Poelhekke e.a. (red.), *Geschiedenis van Gelderland 1492-1795* (Zutphen, 1975) 79-128.

Wil van de Pas, *Tussen centraal en lokaal gezag. Bestuurlijke organisatie en financieel beheer in Gelre en Holland tijdens de Habsburgse periode* (Hilversum, 2004) 57-72.

Websites

De Geïntegreerde Taalbank, 'Historische woordenboeken op het internet'

http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article_content&wdb=WNT&id=A013564.

Gelders Archief, 'Gelderse Landdagsrecessen 1581-1798, Landdag 23 oktober-8november te Arnhem'

http://www.geldersarchief.nl/zoeken/?mivast=37&mizig=210&miadt=37&micode=1707&milang=nl&mizk_alle=Gelderse%20Landdag&miview=inv2#inv3t2.

Oude Landkaarten, 'Gelderland en Zutania 1581 Guiccardini'

<http://www.oudelandkaarten.eu/wereldwijd/item/gelderland-en-zutania-1581-guiccardini>
[geraadpleegd op 13-10-2016].

Universiteit Leiden, 'Tachtigjarige Oorlog, patrimoniale en niet-patrimoniale gewesten'

<http://www.dutchrevolt.leiden.edu/dutch/begrippen/Pages/geschiedenis-patrimoniale%20gewesten.aspx>.

Bronnen

Nicolaas Japikse, *Resolutiën der Staten-Generaal. Van 1576 tot 1609* 14 dln. ('s Gravenhage, 1918) III.

Geraadpleegd via Huygnes ING

<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/statengeneraal/#page=0&accessor=toc&view=home>
Pane.

Nicolaas Japikse, *Resolutiën der Staten-Generaal. Van 1576 tot 1609* 14 dln. ('s Gravenhage, 1918) IV.

Geraadpleegd via Huygnes ING

<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/statengeneraal/#page=0&accessor=toc&view=home>
Pane.

1581, Arnhem, Gelders Archief, 0003 Staten van het Kwartier van Nijmegen en hun Gedeputeerden, 606.

1582, Arnhem, Gelders Archief, 0003 Staten van het Kwartier van Nijmegen en hun Gedeputeerden, 607.

1583, Arnhem, Gelders Archief, 0003 Staten van het Kwartier van Nijmegen en hun Gedeputeerden, 608.

1584, Arnhem, Gelders Archief, 0003 Staten van het Kwartier van Nijmegen en hun Gedeputeerden, 609